

ISSN: 2458-7508

ilahiyyat

tetkikleri dergisi

Journal of İlahiyat Researches

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

YIL: 2017 | SAYI: 47
ERZURUM

Bir Mezhebe Ait Fürû-i Fıkıh Eserinin Diğer Mezhepleri Temsil Problemi: El-Hidâye'nin Kitâbu'l-Büyü' Örneği

Muhittin ÖZDEMİR*

ÖZ

Hanefî mezhebinin en önemli kaynaklarından olan el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mubtedi, zaman zaman diğer mezhep imamlarının görüşlerine yer vermiştir. Çalışmamız için esas aldığımız kitâbu'l-büyü'da, İmam Mâlik'e sadece bir yerde kısaca temas edilmiştir. İmam Şâfi'ye yirmi yedi yerde, bazen kısaca temas edilmiş, bazen sadece görüşleri nakledilmiş, bazen de görüşlerinin dayanakları aktarılmıştır. Ahmed b. Hanbel'e ise hiç temas edilmemiştir. Bu yönüyle el-Hidâye'de Hanefî mezhebinin görüşleri, mezhep imamları arasında en fazla Şâfi'nin görüşleriyle mukayeseli olarak ele alınmıştır. el-Hidâye'de yer verilen diğer mezhep imamlarının ve özellikle Şâfi'nin görüşlerinin, ne derece bir sıhhatle işlendiği hususu önemlidir. Hanefî âlimleri, diğer mezhep imamlarının görüşlerinin eserde birkaç yerde selven yanlış olarak yer aldığını kaydetmişlerdir. Kitapta, önemli görülen yerlerde Şâfi'nin görüşü işlenmiştir. Şâfi'nin görüşleri, yer yer Hanefî mezhep imamı ve onun öğrencilerinin görüşleriyle mutabık olmuştur. Şâfi'nin görüşleri, büyük oranda sahih bir şekilde işlenmiştir. Kısmen muhtasar olduğu için detaya girilmemiş ve böylece Şâfi'nin görüşlerindeki bir takım kayıtlar ve tafsilat işlenmemiştir. Aslında mukayyed olan görüşleri, el-Hidâye'de mutlak olarak ele alınmış ve bu yönüyle de eser, Şâfi'nin görüşlerini temsil salahiyetinden uzak kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: el-Hidâye, kitâbu'l-büyü', Hanefî, Şâfi, fıkıh mezhepleri.

ABSTRACT

A Sectarian Work of Islamic Law Issue's Problem of the Representing the Other Madhabs: Example of al-Hidaya's Kitab al-Buyu'

One of the most important works of the Hanafi madhab, al-Hidaya Sherh Bidaye al-mubtedi, have included the views of other madhabs' imams at some parts. In Kitab al-buyu', which is the book that we have taken as the basis for our work, Imam Malik was briefly mentioned only in one place. At twenty-seven places, sometimes brief mentions of Imam al-Shafi'i was made, sometimes only opinions of him were transmitted and sometimes the bases of his views were explained. And Ahmed b. Hanbal has never been mentioned. In this respect, the views of Hanafi madhab in al-Hidaya, the views of Shafi'i among all the madhab imams have been addressed in a comparative way. It is important that, to what extent the views of the other madhab imams and especially of Shafi'i, which are included in the work, are handled with a good sense. The Hanafi scholars have noted that the views of other madhabs' imams were mistakenly located in a wrong way in few places of the work. In the work, the views of Shafi'i are addressed in the sections that are considered to be important. The views of Shafi'i have sometimes been in consistence with the views of the Hanafi madhab imam and his students. The views of Shafi'i in the work have been addressed in a precise way. Since it is partly concise, there are no details in the work; and thus some records and details of Shafi'i's views have not been handled. In fact, his views, which are conditional, were considered as absolute views in the work, and in this respect, the work has become far from being able to represent Shafi'i's views.

Keywords: al-Hidaya, kitab al-buyu', al-Hanafi, al-Shafi'i, fiqh madhabs.

* Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı (mozdemir@bingol.edu.tr).

Giriş

Fıkıh ilminin *fürû'* alanında, gerek muayyen bir mezhebe göre gerek bütün mezheplere göre ve gerekse müstakil konularda eserlerin telif edilmesi, bu alan bünyesinde birbirlerinden farklı özelliklerde zengin bir külliyyatın vücut bulmasını sağlamıştır. Fıkıh mezheplerinin her birine ait hacmi ve muhtevası farklı bu eserler; yapılarına bağlı olarak bir kısmı sadece mezhebinin görüşlerini işlemiş, bir kısmı mezhebini işlemekle beraber diğer mezheplerin görüşlerine kısaca yer vermiş, diğer bir kısmıysa mezhebini detaylı işleyip diğer mezheplerin de görüşlerine delilleriyle yer vermiştir. Mezheplerin el kitabı mahiyetindeki *muhtasar* türü özlü anlatımlı eserler, diğer mezheplerin görüşlerine yapıları icabı pek yer vermemişlerdir. Orta hacimli eserler, müellifin önemli addettiği mevzularda, ekseriyetle delilleri vermeden ve değerlendirme yapmadan zaman zaman diğer mezheplerin görüşlerine yer vermişlerdir. Konuları detaylı, delilleriyle ve geniş değerlendirme eşliğinde sunan mukayeseli ve ansiklopedik olma özelliklerine sahip *mutavvel* türü eserlerse, belirttiğimiz gibi geniş yelpazeli bir izah yöntemini takip etmişlerdir.

İlmî araştırmalarda aslanan, her mezhebin görüşünün kendi mutemed eserlerinden tahkik edilerek alınmasıdır. Ancak bununla beraber, müellifin ve eserin sahip olduğu itimattan ve sağladığı pratik faydalardan dolayı, bazen bir mezhebin eserinden diğer mezheplerin görüşleri alınabilmektedir. Hatta zaman zaman mezheplerin görüşleri tefsir ve hadis kitaplarından öğrenilmektedir. Hadis, fıkıh ve tefsir eserlerinden alınan görüşler, bu eserlerin güvenilir olmasından ötürü, artık kendi aslî ve mutemed kaynaklarından kontrol edilmemektedir.

Bu çalışmamızda, Hanefî mezhebinin en meşhur, muteber ve mutemed metinlerinden biri olan Burhâneddin Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî Bekr el-Merginânî (593/1191)'nin *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mubtedi* adlı eserinde yer verdiği diğer mezhep görüşlerinin, gerçekte o mezheplere aidiyetini tespit etmeye çalışacağız. Telifinden itibaren büyük bir rağbet gören, medreselerde ve günümüz dinî eğitim kurumlarında Hanefî fıkhında ders kitabı olarak okutulan, üzerinde pek çok şerh, hâşiye, ihtisâr ve ta'lik gibi çalışmalar yapılan, Farsça, Türkçe, İngilizce ve Rusça'ya tercüme edilen *Hidâye*'nin, yer verdiği diğer mezhep görüşlerinin detaylı bir incelemeyle tahkik edilmesi öneme haiz olacaktır. Nitekim *Hidâye*'nin şârihlerinden Abdülhay el-Leknevî (1304/1886), müellifin, birini İmam Mâlik (179/795)'e diğerlerini İmam Şâfiî (204/820)'ye nisbet ettiği, gerçekte kendilerine ait olmayan, '*müstensihin hatası ya da kâtibin sehvi*', '*kitapta sehven yer almış*', '*hata*' ve '*sehiv*' şeklinde nitelendirdiği bir takım örneklere yer vermiştir¹. Bu örnekler, eserin yer verdiği diğer mezhep görüşlerinin incelenmesinin ne derece önemli olduğunu göstermektedir.

Hanefî mezhebi dışında kalan diğer mezheplerin görüşlerinin aidiyeti problemini,

1 Leknevî, Abdülhay, *Şerhu'l-allâme Abdülhay el-Leknevî* (thk. Naîm Eşref Nûr Ahmed), I-VIII, İdâretu'l-Kur'an ve'l-ulûmi'l-İslâmiyye, Karacı 1418, I, 16, 84-86; Kallek, Cengiz, "*el-Hidâye*", *DİA*, XVII, 471-473, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 472.

kitâbu'l-büyû' özelinde inceleyeceğiz. Önce müellifin, mezhep imamının görüşüne yer verdiği paragrafı sunacağız. Mezhep imamının aktarılan görüşü, o mezhebin aslı ve mutemed kaynaklarıyla bütünüyle mutabıksa, konuyu kısaca vermekle iktifa edeceğiz. Şayet o mezhebin görüşünde tafsil, tahsis, kayıt, şart vb. durumlar söz konusuysa, bu durumda konuyu bütün detaylarıyla ele alacağız. *Hidâye*'nin telif tarihi olan 586/1190 yılını² esas alıp, bu tarihten önce telif edilmiş ve müellifin ulaşmış olabileceği eserler üzerinden görüşleri tahlil edeceğiz. Aksi takdirde, müelliften sonra telif edilmiş ve onun görmediği eserler üzerinden, müellif ve eseri değerlendirilmiş ve böylece anakronizme düşülmüş olacaktır. Konu çok kapalı ve girift olmadığı sürece, Mergînânî sonrası eserlere müracaat etmeyeceğiz. Mamafih *Hidâye* sonrası eserlerle onun mevsûkiyetini tespit etme yerine, sonraki eserlerden yola çıkarak önceki eserleri anlamaya çalışacağız. Bu yöntem, mezhebin nihâî görüşlerinin henüz şekillenmediği mezhepler için kaçınılmazdır.

I. *Hidâye*'de Yer Alan İmam Mâlik (Mâlikî Mezhebi)'e Ait Görüşlerin Tevsiki

*el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mubtedi'*de İmam Mâlik ve dolayısıyla Mâlikî mezhebine bazen değinilmiştir³. Çalışmamız için esas aldığımız *kitâbu'l-büyû'*daysa, İmam Mâlik'e bir defa değinilmiş, onda da Mâlik'in görüşü aktarılmamış sadece '*İmam Mâlik'in aksine (hilâfen li-Mâlik)*' ifadeleriyle onun aksi görüşe sahip olduğuna kısaca temas edilmiştir. *Hidâye*'nin, İmam Mâlik'in görüşüne değindiği ifadeleri ve bu ifadelerin mevsûkiyetini şu şekilde işleyebiliriz:

A. Kitâbu'l-Büyû'

Hidâye (1. Örnek):

Belirli ritil ölçülerinde istisnada bulunarak meyveyi satmak -İmam Mâlik (r.h.)'in aksine- câiz değildir. Çünkü istisnadan sonra geri kalan, meçhuldür⁴.

Mergînânî'nin belirttiği gibi, belirli ölçülerde istisnada bulunarak meyvenin satılmasının câiz olmaması hususunda, İmam Mâlik'in farklı görüşü bulunmaktadır. Ona göre üçte bir oranının aşılması şartıyla, belli ritil ölçülerinde istisnada bulunarak meyve satışında bulunmak câizdir⁵. Ebû Hanîfe (150/767)'ye göre istisnada bulunarak

2 *Hidâye*'nin telif edildiği tarih hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Leknevî'nin, Mergînânî'nin 573/1178 yılının zilkade ayında telifine başladığını ve bunun on üç yıl sürdüğünü kaydettiğine göre, eserin 586/1190 yılında tamamlanmış olması gerekir (Leknevî, *a.g.e.*, I, 12).

3 Kallek, "*el-Hidâye*", *DİA*, XVII, 471.

4 Mergînânî, Burhâneddin Ebû'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mubtedi*, I-VIII, Mektebetü'l-büşrâ, Karaçi 1435/2014, V, 26.

5 İbnu'l-Berâzeî, Ebû Saïd Halef b. Ebî'l-Kâsim Muhammed el-Ezdi el-Kayravânî, *et-Tehzîb fi ihtisârî'l-Müdevvane* (thk. Muhammed el-Emin), I-IV, Dâru'l-buhûs, Dubâ 1423/2002, III, 270; Bağdâdî, el-Kadî Ebû Muhammed Abdulvahhâb b. Ali, *el-İşrâf alâ nüketi mesâilî'l-hilâf* (thk. el-Habîb b. Tâhir), I-II, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1420/1999, II, 546/*el-Meâne alâ mezhebi âlimi'l-Medîne* (thk. Humeys Abdullhak), el-Mektebetü't-ticâriyye, Mekke t.y., 1104/*Uyûnu'l-mesâil* (thk. Ali Muhammed İbrahim), Dâru İbn Hazm, Beyrut 1430/2009; Sıkkîlî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Yûnus et-Temîmî, *el-Câmi' li-mesâilî'l-Müdevvane* (thk. komisyon), I-XXIV, Dâru'l-fikr, Beyrut 1434/2013, XIII, 1070, 1071; İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Beyân ve't-tahsil ve'ş-şerh ve't-tevcîh ve't-talî li-mesâilî'l-Müstahrece* (thk. Muhammed Hâci vd.), I-XX, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut 1408/1988, VII, 258.

meyvenin satışını yapmak, oranı ne olursa olsun câiz olmadığından olacak ki; Merginânî, İmam Mâlik'in üçte birlik oran kaydını belirtme ihtiyacını hissetmeksizin, onun görüşünü mutlak olarak vermiştir.

Kitâbu'l-büyû'da İmam Mâlik'e başka bir görüş nisbet edilmediği, nisbet edilen bu görüş de tahkik gerektirmeyecek sarahatte kendisine ait olduğu mezhebin muteber kaynaklarında belirtildiği için, bu kısa izahla yetineceğiz.

II. Hidâye'de Yer Alan İmam Şâfiî (Şâfiî Mezhebi)'ye Ait Görüşlerin Tevsiki

Hidâye'de İmam Şâfiî'nin görüşlerine sıklıkla yer verilmiştir. İmam Mâlik'e bazen değindiğini belirtmiştik. Ahmed b. Hanbel (241/855)'in görüşlerine ise hiç temas edilmemiştir⁶. Muhtemelen Hanefî ve Şâfiî mezhepleri birbirlerine yakın bölgelerde yayıldıkları⁷ ve İslâm coğrafyasında en fazla müntesibi bulunan iki mezhep⁸ oldukları için, Hanefî fıkıh eserlerinde ve bu kabilden olmak üzere *Hidâye*'de İmam Şâfiî'nin görüşlerine sıklıkla yer verilmiştir.

Kitâbu'l-büyû'da Şâfiî'nin görüşlerine yirmi yedi yerde yer verilmiştir. Şâfiî'nin görüşleri, çoğunlukla *kâleş-Şâfiî* ifadeleriyle delilleri eşliğinde sunulmuş ve Hanefî fıkıhına göre değerlendirilmiştir. Bazen de *kavluş-Şâfiî* (Şâfiî'nin görüşü), *indeş-Şâfiî* (Şâfiî'ye göre), *fihî hilâfuş-Şâfiî* (Şâfiî'nin ayrı görüşü vardır), *hilâfen liş-Şâfiî* (Şâfiî'nin aksine) ve *aniş-Şâfiî* (Şâfiî'den nakledilen) ifadeleriyle aktarılmıştır. Zaman zaman Şâfiî'nin bir konu hakkındaki görüşü, Hanefî mezhebi içinde o konuda münferit kalan Ebû Hanîfe, Züfer (158/775), Ebû Yûsuf (182/798) ve İmam Muhammed (189/805)'in görüşleriyle benzerlik arz etmiştir. *Kitâbu'l-büyû*'da İmam Şâfiî'ye nisbet edilen görüşlerin, gerçekte ona ait olup olmadığını -gerektiğinde tafsilatıyla izah ederek- incelemeye geçebiliriz.

A. Kitâbu'l-Büyû

Hidâye (2. Örnek):

İcap ve kabul olunca, alış-veriş bağlayıcı olur ve taraflardan herhangi birinin, ayıp ve görme dışında muhayyerlik hakkı olmaz. Şâfiî (r.h.): Tarafların her biri için; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "alıcı ve satıcı ayrılmadığı sürece muhayyerdir" hadis-i şerifi gereğince meclis muhayyerliği sabit olur⁹.

İmam Şâfiî, yukarıdaki hadis-i şerifin farklı varyantlarından ve bazı sahabe ile tâbiîn kavil ve uygulamalarından (*âsâr*) hareketle, alıcı ve satıcı için *meclis muhayyerliği*

6 Kallek, "el-Hidâye", DİA, XVII, 471.

7 Arabî, Hişam Yesrî, *Coğrafiyyetu'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, Dâru'l-basâir, Kahire 1426/2006, 7-8, 34-36; Bardakoğlu, Ali, "Hanefî Mezhebi", DİA, XVI, 1-21, TDV Yayınları, İstanbul 1997, 5-9; Aybakan, Bilal, "Şâfiî Mezhebi", DİA, XXXVIII, 233-247, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 236, 237-239.

8 Kevserî, Muhammed Zâhid (İbn Ebî Hâtim er-Râzi, Ebû Muhammed Abdurrahman, *Âdâbuş-Şâfiî ve menâkibuh* (tkm. el-Kevserî, thk. Abdulğani Abdulhâlik), Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1424/2003, [takriz] 3.

9 Merginânî, a.g.e., V, 7.

hakının bulunduğunu belirtmiştir¹⁰. Meclisi; tarafların ayrılmadıkları süre içinde alış-veriş akdinin gerçekleştiği makam ve meclis olarak tanımlamıştır¹¹.

Hidâye (3. Örnek):

Kim meyveli hurma ağaçlarını ya da meyveli herhangi bir ağacı satarsa, müşteri şart koşmadığı sürece onun meyvesi satıcıya aittir. Bunun delili şu hadis-i şeriftir: "Kim hurma ağaçlarının bulunduğu bir toprağı satın alırsa, müşteri şart koşmadığı sürece meyve satıcıya ait olur¹²." Çünkü her ne kadar meyvenin ağaca bitişik olması tabii ise de, bunlar toplanmak içindir dalda kalmak için değildir. Böylece ekin gibi olur. Satıcıya 'meyveleri topla satılanı müşteriye teslim et' denir. Aynı durum tarlada ekinin olması için de geçerlidir. Çünkü müşterinin mülkiyeti, satıcının mülkiyeti tarafından meşgul edilmiştir. Satıcının tarlayı boşaltması ve teslim etmesi gerekir. Bu, müşterinin mülkiyetinde metain olması durumuna benzer. İmam Şâfiî (r.h.): Ürünün olgunlaşması ve ekinin hasat edilmesi için (meyve ağaçta, ekin tarlada) bırakılır. Çünkü vacip olan şey, mutut olan teslimdir, mutut da bu şekilde kesilmemesidir. Bu, tarlada ekin bulunduğu halde icâre süresinin dolması durumuna benzer¹³.

Mergînânî'nin aktarım tarzından, Şâfiî'nin herhangi bir ayırıma gitmeksizin gerek aşlanmış gerekse aşlanmamış olsun satımı yapılan bütün ağaçların meyvelerinin aynı hükme tabi olduğu, alıcının şart koşmaması durumunda meyvelerin satıcıya ait olacağı görüşüne sahip olduğu izlenimi uyanmaktadır. Oysa Şâfiî, aşlanmış ağaçların meyvelerinin alıcının şart koşmaması durumunda satıcıya ait olduğunu, aşlanmamış ağaçların meyvelerininse alıcıya ait olduğunu açıkça kaydetmiştir¹⁴.

İmam Şâfiî, '*bâbu semeri'l-hâiti yubâu asluh*' başlığı altında; "kim aşılandıktan sonra hurma ağaçlarını satarsa, alıcı şart koşmadığı takdirde meyvesi satıcıya aittir¹⁵" ve "kim aşlanmamış hurma ağaçlarını satarsa alıcı şart koşmadığı takdirde meyvesi

10 Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ûm* (thk. Rifat Fevzi Abdulmuttalib), I-XI, Dâru'l-vefâ, Mansûra 1422/2001, IV, 6-11; Müzenî, Ebû İbrahim İsmail b. Yahya, *Muhtasaru kitâbi'l-Ûm*, Dâru'l-marife, Beyrut 1425/2004, 110-111; Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basri, *el-Hâvi'l-kebir* (thk. Afî Muhammed Muavvad/Âdil Ahmed Abdulmevcûd), I-XVIII, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1414/1994, V, 30; Cüveynî, *Nihâyetu'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb* (thk. Abdulazîm Mahmûd ed-Dîb), I-XXIII, Dâru'l-minhâc, Beyrut 1428/2007, V, 16.

11 Şâfiî, *el-Ûm*, IV, 9.

12 *Hidâye*'nin hadislerini tahrir eden Zeylai (762/1360), hadisnin bu lafızlarla garib olduğunu, kütüb-i sitte müelliflerinin farklı varyantlarla rivayetlerinin bulunduğunu kaydetmiştir (Zeylai, Cemaluddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nasbu'r-râye li-ehâdisi'l-Hidâye* (thk. Muhammed Avvâme), I-IV, Müessesetu'r-reyyân/Dâru'l-kuble, Beyrut/ Cidde 1418/1997).

13 Mergînânî, *a.g.e.*, V, 22.

14 Şâfiî, *el-Ûm*, IV, 80.

15 Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, *Müsnedu'l-İmâmiş-Şâfiî* (thk. Mâhir Yasin Fahl), I-IV, Şirketu garrâs, Kuveyt 1425/2004, III, 159 (Hadis no: 1367); Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn, *Marifetu's-sünen ve'l-âsâr* (thk. Abdulmu'tî Emin Kal'âci), I-XV, Dâru kuteybe/Dâru'l-va'y/Dâru'l-vefâ, Beyrut/Kahire 1412/1991, VIII, 68 (Hadis no: 11147)/*es-Sünenü'l-kübrâ* (thk. Muhammed Abdulkadir Atâ), I-X, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1424/2003, V, 485 (Hadis no: 10577).

satıcıya aittir¹⁶” hadis-i şeriflerini rivayet ederek bu hadislerin bazı delaletlerinin olduğunu belirtmiştir. Bu delaletlerden birine göre, aşlanmış hurma ağaçlarının bulunduğu toprağın satılması durumunda alıcının şart koşmaması halinde ağaçtaki meyveler satıcıya, diğer bir delalete göreyse aşlanmamış hurma ağaçlarının bulunduğu toprağın satılması durumunda bunların meyveleri alıcıya ait olur demiştir¹⁷.

Görüldüğü gibi İmam Şâfiî, aşlanmış meyve ağaçlarıyla aşlanmamış meyve ağaçlarının bulunduğu bahçelerin satılması durumunda, meyvelerinin kime ait olacağı probleminde, aşlanmışlarıninkinin alıcının şart koşmaması şartıyla satıcıya ait olduğunu, aşlanmamışlarıninkinin de alıcıya ait olduğunu hükme bağlamıştır. Mergînânî'nin, *Hidâye*'nin nisbeten muhtasar bir eser olması hasebiyle Hanefilerin görüşlerini tafsilatıyla verdiği, diğer mezheplerin görüşünü tafsilata girmeden icmâlen verdiği ve dolayısıyla Şâfiî'nin görüşünü detaylandırmadığı için aradaki farka dikkat çekmediği anlaşılmaktadır.

İmam Şâfiî, meyvenin satıcıya ait olması durumunda; kesilmeleri, toplanmaları ve hasat edilmeleri zamanına kadar, alıcının meyveleri ağaçta bırakması gerektiğinin sünnette makul olduğunu söylemiştir¹⁸. Mergînânî ‘*mutai*’ ifadesini Şâfiî’ye nisbet etmişken Şâfiî, ‘*makûl*’ ifadesini kullanarak ‘*sünnette olması makûldur*’ demiş ve böylece ‘*makûl*’ olmayı sünnete bağlamıştır. Müzenî (264/878), Şâfiî’nin ifadesini ‘*makûl*’ şeklinde ‘*sünnet*’ten yalın olarak kullanmıştır¹⁹.

Ebü’l-Hasan el-Mâverdi (450/1058) İmam Şâfiî’nin ifadelerini açıklarken, herhangi bir şart koşulmaksızın aşlanmış ağaçlardaki meyvelerin satıcıya ait olduğunu, hasat zamanına kadar satıcı lehine ağaçlarda kalacağını, alınmalarının gerekli olmadığını ve alıcının bunu engelleme hakkına sahip olmadığını izah etmiştir²⁰. İmamü’l-Harameyn el-Cüveynî (478/1085) aynı ifadeleri açıklarken, satıcının zamanından önce meyveleri kesmeye zorlanamayacağını belirtmiştir²¹.

Hidâye (4. Örnek):

Buğdayın başağında, baklanın kabuğunda satımı câizdir. Pirinç ve susam da böyledir. İmam Şâfiî (r.h.): Yeşil baklanın satımı câiz değildir. İlk kabuklarındaki cevizin, bademin ve fıstığın da satılması ona göre câiz değildir. Başağın satımı hakkında iki kavli vardır. Bize göre bunların tümünün satımı câizdir. Ona göre; akit

16 Buhârî, İmam Muhammed b. İsmail, *Sahihu’l-Buhârî*, I-VIII, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, İstanbul t.y., kitâbu’l-büyü’ (34), Bâbu men bâe nahlen kad ubbiret (90); Müslim, Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahihu Müslim bi-şerhi’l-İmâm Muhyiddin en-Nevevî* (thk. Halil Me’mûn Şihâ), I-XIX, Dâru’l-marife, Beyrut 1420/1999, kitâbu’l-büyü’ (21), Bâbu men bâe nahlen (15), Hadis no: 3878-3884; İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, Müsnedi Ahmed b. Hanbel (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Dâru’l-hadis, Kahire 1416/1995, IV, 286 (Hadis no: 4502).

17 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 80.

18 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 85.

19 Ayrıca bkz. Müzenî, *a.g.e.*, 116.

20 Mâverdi, *el-Hâvî’l-kebir*, V, 169.

21 Cüveynî, *a.g.e.*, V, 116.

konusu, alıcının hiçbir menfaatin olmadığı bir şeyle örtülüdür. Bu, içinde altın ve gümüş parçacıklarının bulunduğu toprağın kendi cinsiyle satımına benzer²².

Bu nakilde İmam Şâfiî'ye nisbet edilen yeşil baklanın, ilk kabuklarındaki cevizin, bademin ve fıstığın satımının câiz olmadığı, başağın satımının cevazı hakkında iki kavlinin bulunduğu hususunu, her bir maddeyi aslı kaynaklarından araştırarak bunun İmam Şâfiî'ye veya Şâfiî mezhebine aidiyetini tespit etmeye çalışacağız.

İmam Şâfiî, *'bâb: meyvelerin satımının helâl olduğu vakit'* başlığı altında, meyvelerin olgunlaşmadan, kırmızılaşmadan ve sararmadan, uzayıp büyümeden, hastalıktan emin olmadan satılmasını ve *bey-i sinîni*²³ yasaklayan hadislerle ve âsâra ver verirken, Atâdan *'toprakta biten karpuz, salatalık ve baklagiller gibi yenen hiçbir şeyin, hurma şeklinde yenemediği sürece satılamayacağını'* aktarır²⁴. Şâfiî, konuyla ilgili rivayetleri aktardıktan sonra, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ham olmaktan çıkıncaya kadar bütün meyvelerin satışını yasakladığını, kırmızılaşınca, sararınca, olgunlaştıkları belirince, hamlıktan çıkıp yenilebilecek duruma gelince, tümü bu aşamaya ulaşıncaya satışına izin verdiğini izah eder. Bu durumu, tümünde çekirdeklerinin artık sert olmalarından dolayı, zâhiren hastalıktan engelleyecek büyük derecedeki olgunluk olarak ifade eder²⁵.

İmam Şâfiî, kendisinden yukarıdaki nakli aktardığı Said b. Sâlim Ebû Osman el-Kaddâh'ın *'baklagillerin kısım kısım satıldığını'* söylediğini ekler²⁶. Muhtemelen Şâfiî bununla, meyveler içinde olgunlaşan ve henüz olgunlaşmayanların bulunduğunu, bunların tümü için satılıp ya da satılamayacağı hükmünün verilemeyeceğini, olgunlaşanların satılabileceklerini, çünkü meyvelerin kısım kısım, parça parça, bölüm bölüm olgunlaştıklarını ve dolayısıyla satıldıklarını anlatmak istemektedir²⁷. İmam Şâfiî konuyla ilgili rivayetleri aktardıktan sonra, Atâ ve Tâvûs'un söylediklerinin Allah'ın izniyle sünnetin anlamı olduğunu vurgulayarak konuyu, *'yenilen meyve veya bitkilerin yenilebilecek, yenilemeyenlerinse biçilebilecek aşamaya gelince satılacağı'*

22 Merginâni, a.g.e., V, 27-28.

23 *Bey-i sinîni* iki şekilde olur: 1. Başta belirlenmiş muayyen bir ücretle hurmaların birkaç yıllığına satılması, 2. Satıcının alıcıya "yılın bitiminde aramızda alış-veriş olmamak üzere bunu sana bu yıllık sattım, sen bana satılanı iade edeceksin ben de sana ücreti iade edeceğim" diyerek yapılan satım akdidir (Rûyânî, Ebû'l-Mehâsin Abdolvâhid b. İsmâil, *Bahru'l-mezheb fi fûrû'i mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî* (thk. Ahmed İzz/İnâye ed-Dımaşki), I-XIII, Dâru İhyâit-turâsî'l-arabî, Beyrut 1423/2002, VI, 194; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, *Ravdatu't-tâlibîn ve umdetu'l-müftîn* (thk. Halil b. Me'mûn Şihâ), I-IV, Dâru'l-marife, Beyrut 1427/2006, II, 41).

24 Şâfiî, *el-Ûm*, IV, 97-98.

25 Şâfiî, *el-Ûm*, IV, 98.

26 Şâfiî, *el-Ûm*, IV, 98.

27 İlerleyen sayfalarda bu tespitine kaynaklık teşkil edecek rivayetlere yer vermektedir (*el-Ûm*, IV, 98-99, 103). Şâfiî, üzerinde satım akdinin gerçekleştiği olgunlaşmış meyvelerin toplanmadan, olgunlaşmış ikinci partinin satılmasının asla câiz olamayacağını, daha önce satımının gerçekleştiği olgunlaşmış birinci kısım meyvelerin toplanmasından sonra ancak ikinci kısım meyvelerin satımının câiz hale gelebileceğini vurgulamıştır (*el-Ûm*, IV, 103). Hatta kabuklarındaki veya liflerindeki meyve ve ekinler zarar görmeden sahipleri tarafından kabuklarından veya liflerinden çıkarılsa dahi, ağaçlarında satılmalarının câiz olmadığını tercih (*ihityâr*) ettiğini belirtmiştir (*el-Ûm*, IV, 103).

şeklinde formüle etmiştir²⁸.

Mergînânî, İmam Şâfiî'nin yeşil baklanın (*el-bâkillâu'l-ahdar*) satımının câiz olmadığını söylediğini ileri sürmesine karşın Şâfiî, yeşil kaydına yer vermeksizin olgunlaşmamış baklagillerin (*bakl/bukûl/fûl*) satımının câiz olmadığını belirtmiştir. Muhtemelen Mergînânî, *olgunlaşmamış olma* vasfını *yeşil* vasfı ile aktarmıştır.

İmam Şâfiî'nin olgunlaşmamış baklagillerin satımının câiz olmadığını sarahaten hükme bağlamış olmasına rağmen, ilk dönem Şâfiî âlimleri (*ashâb*) tarafından, İmam Şâfiî'nin yaş bakla aldırıldığına istinaden konu hakkında iki *vechin* bulunduğu iddia edilmiştir²⁹. *Vecih*lerden birinin Ebû Saîd el-İstahrî (328/940)'ye ve İbnü'l-Kâss (335/946)'a ait olduğu belirtilmiştir³⁰. Konu hakkındaki *vecih*, *kavil* olarak da ifade edilmiştir³¹. Mâverdi, Basralıların câiz gördüğünü, Bağdatlıların câiz görmediğini ve mezhebin izahının da bu yönde olduğunu kaydetmiştir³². Cüveynî, *fûl* olarak adlandırılan üst kabuğundaki yaş baklanın satımı hakkında *ashâb*ın ihtilaf ettiğini, zâhir olanın câiz görme olduğunu, İmam Şâfiî'nin bazı yardımcılarına yaş bakla aldırıldığını gerçek olduğunu belirtmiştir³³. Fıkıh literatürünü hocası Cüveynî'nin *Nihâyetu'l-matlab*'ı üzerine inşâ eden İmâm Gazzâlî (505/1111) de kendisine uymuştur³⁴.

Olgunlaşmamış baklanın satımının câiz olduğu görüşünün dayandığı *kavlin* ya da *vechin* kaynağını, İmam Şâfiî'nin Bağdat'ta Rebî' b. Süleyman el-Murâdî (270/884)'ye yeşil bakla (*el-bâkillâu'l-ahdar*) aldırıldığı iddia edilen rivayet teşkil etmektedir³⁵. Rebî' b. Süleyman'ın Şâfiî'yle Bağdat'ta bulunduğu dair hiçbir rivayet bulunmadığı³⁶, Mısır'da kendisine talebelik yaptığı³⁷ için, yeşil baklanın satımının câiz olduğu

28 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 99.

29 Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 198; Cüveynî, *a.g.e.*, V, 154; Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *el-Vasît fi'l-mezheb* (thk. Ebû Amr el-Hüseynî b. Ömer b. Abdurrahman), Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, I-IV, Beyrut 1422/2001, IV, 141; İmrânî, Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr b. Sâlim eş-Şâfiî el-Yemenî, *el-Beyân fi fikhil-İmâmîş-Şâfiî* (thk. Abdusselam Muhammed), I-XIII, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1425/2004, V, 83; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref ed-Dimaşkî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb liş-Şirâzî* (thk. Muhammed Necib el-Mutî'i), I-XXIII, Dâru ihyâi't-turâsi'l-arabi, Kâhire 1415/1995, IX, 369-370.

30 Şirâzî, Ebû İshâk İbrâhim b. Ali b. Yûsuf el-Firûzabâdî, *el-Mühezzeb fi fikhil-İmâmîş-Şâfiî* (thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd/Âli Muhammed Muavvad), I-VI, Dâru'l-marife, Beyrut 1424/2003, II, 28; Rüyânî, *a.g.e.*, VI, 195; İmrânî, *a.g.e.*, V, 83; Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 370; Râfiî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerim b. Muhammed el-Kazvinî, *el-Azîz şerhu'l-Vecîz el-mârûf biş-Şerhi'l-kebir* (thk. Ali Muhammed Muavvad/Âdil Ahmed Abdulmevcûd), I-XIV, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1417/1997, IV, 353.

31 Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ, *et-Tehzîb fi fikhil-İmâmîş-Şâfiî* (thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd/Âli Muhammed Muavvad), I-VIII, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1418/1997, III, 386-387; Râfiî, *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*, IV, 353; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, II, 131.

32 Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 198.

33 Cüveynî, *a.g.e.*, V, 154; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, II, 131.

34 Gazzâlî, *el-Vasît*, IV, 141.

35 Kaffâl el-Mervezî (417/1026) ve Ebû Ali es-Sincî (430/1039)'nin *Şerhu't-Talhis* adlarıyla İbnü'l-Kâss'ın *et-Talhis*'ine yazdıkları şerhlerde ve Kadî Hüseyin (462/1070)'in *et-Ta'lîka*'da, İmam Şâfiî'nin Bağdat'ta Rebî' b. Süleyman el-Murâdî (270/884)'ye yeşil bakla aldırıldığı aktarılmıştır (Râfiî, *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*, IV, 353, nâşirlerin dipnotu). Eserler elimizde olmadığı için, nâşirlerin bu bilgisini herhangi bir yorum yapmadan sadece aktarmakla yetiniyoruz.

36 Rebî' b. Süleyman, İmam Şâfiî'yi Mısır'a gelmeden önce Nusaybinde gördüğünü söylemiştir (Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn, *Menâkibuş-Şâfiî* (thk. es-Seyyid Ahmed es-Sakr), I-II, Mektebetu dâri't-turâs, Kâhire 1390/1970, I, 237). Buna göre eğer Bağdat'a görmüş olsaydı buna mutlaka değinirdi.

şeklindeki *kavlin* ya da *vechin* kaynağını teşkil eden rivayet zayıf kabul edilmiş ve mezhepte kabul görmemiştir. En iyimser görüşle bile *el-kadîm* olarak alınacağı, *kavli cedîd*inse bunun aksi olduğu vurgulanmıştır³⁸. Bu rivayetin zayıf kabul edilmesinden ziyade İmam Şâfiî'nin, yeşil, taze, ham, olgunlaşmamış ve üstteki ikinci yani her iki kabuğunda bulunan baklanın ve diğer baklagillerin satımının câiz olmadığına dair açık *nassı* bulunmasından dolayı, mezhepte konu hakkında kesin hükme varılmıştır³⁹.

Mergînânî, İmam Şâfiî'ye *bâkilla* (bakla) lafzını nisbet etmişken Şâfiî, baklayı da içine alan, daha genel bir lafız olan ve baklagillere tekabül eden *bakl* ve *bukûl* lafızlarını kullanmıştır⁴⁰. Şâfiî nadiren, *bâkilla* kelimesinin müteradifi olan *fûl* kelimesini kullanmıştır⁴¹.

İmam Şâfiî'nin baklagillerin satımının hükmü hakkındaki görüşü, üzerinde iki kabuğun bulunduğu, birinci yani üstteki kabuğun olgunlaşınca kendiliğinden yarıldığı, ikinci yani alttaki kabuğunsa kaldığı bütün meyve, sebze ve ekinler için geçerlidir⁴². Bunlardan cevizin satımı hakkında şunları kaydetmiştir:

*Cevizin üzerinde iki kabuk bulunur: Birinci kabuk, insanların kaldırdıkları/kırdıkları kabuğun üzerinde bulunan kabuktur. Üstteki kabuğun bulunduğu cevizin satımı câiz değildir. Kaldırmak/kırmak için üzerinde kabuğu bulunan cevizin satımı câizdir. Çünkü ceviz, üstteki kabuk olmadan olgunlaşmaz ama alttaki kabuk olmadan olgunlaşır*⁴³.

Şâfiî, cevizin açtığı zaman satılacağını, bunun dışında satılamayacağını⁴⁴, üzerinde iki kabuğun bulunduğu her şeyin böyle olduğunu, bademin de içinde bulunduğu diğer bir takım meyveler için de aynı hükmün geçerli olduğunu, insanların kabuğuyla

37 Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref, *Tehzibu'l-esmâ ve'l-luğât* (thk. Ali Muhammed Muavvad/Âdil Ahmed Abdulmevcûd), I-(el-Esmâ)-II(el-Luğât), Dâru'n-nefâis, Beyrut 1426/2005, I, 275; İsnevî, el-İmâm Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdurrahîm b. el-Hasan b. Ali b. Ömer el-Emevî, *Tabakâtu's-Şâfiyye* (thk. Kemâl Yusûf el-Hût), I-II, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1422/2001, I, 30; İbn Kadî Şühbe, Takiyuddîn Ebû Bekr b. Ahmed el-Esedî ed-Dımaşkî, *Tabakâtu'l-fukahâiş-şâfiyye* (thk. Ali Muhammed Ömer), I-II, Mektebetu's-sekâ-feti'd-dîniyye, Kâhire t.y., I, 33-34.

38 Ensârî, Ebû Yahyâ Zekeriyâ, *Esnâ'l-metâlib şerhu Ravdi't-tâlib (ve bi-hâmîşihî Hâşiyetu's-şeyh Şihâb Ebi'l-Abbâs Ahmed er-Remlî el-Kebîr)*, I-IV, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, y.y. t.y., II, 106; Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatib, *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti meânî elfâzi'l-Minhâc* (thk. Muhammed Halil Aytânî), I-IV, Dâru'l-marife, Beyrut 1418/1997, II, 118; İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, *Tuhfetu'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc (Havâşî's-Şirvânî ve'l-Abbâdî)*, I-X, Dâru'l-fikr, Beyrut 1427/2006, IV, 516; Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî'l-Abbâs Ahmed b. Hamza, *Nihâyetu'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc (Hâşiyetu's-Şebrâmellesî)*, I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut 1430/2009, IV, 174.

39 Şirâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf el-Firûzabâdî, *et-Tenbih fi'l-fikh alâ mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî* (thk. Ali Muhammed Muavvad/Âdil Ahmed Abdulmevcûd), Dâru'l-erkam, Beyrut 1418/1997, 274/el-Mühezzeb, II, 28; Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 370/Ravdatu't-tâlibin, II, 131.

40 Şâfiî, *el-Ûm*, IV, 97, 98, 99, 139.

41 Şâfiî, *el-Ûm*, IV, 103.

42 Şâfiî, *el-Ûm*, IV, 105.

43 Şâfiî, *el-Ûm*, IV, 99.

44 Şâfiî, *el-Ûm*, IV, 99.

biriktirip kırılınca tazeliği giden, tadı değişen ve çabuk bozulmaya yüz tutan - kabuğundaki yumurta ve muz gibi- kabuklu her şeyin aynı kategoride olduğunu vurgulamıştır⁴⁵.

Mergînânî'nin, İmam Şâfiî'ye nisbetle satılmasının câiz olmadığını aktardığı ürünlerden biri de *ilk kabuğundaki fıstık*tır. Bu nitelikteki fıstığın satımı hakkında, İmam Şâfiî'nin herhangi bir ifadesi bulunmamakla beraber, yukarıda dile getirdiğimiz gibi, *üzerinde iki kabuğu bulunan her şeyin* kapsamına fıstık da girdiği için, *tahrîc* yoluyla onun ilk kabuğundaki fıstığın satışını câiz görmediği sonucuna ulaşılabilir. Nitekim Mâverdi, her iki kabuğunda yaş olarak faydası bulunmayan ve kabuklarıyla birlikte yenmeyen fıstığın, fındığın ve cevizin, gerek kuru gerekse yaş olsun satımının câiz olmadığını kaydetmiştir⁴⁶.

Mergînânî, İmam Şâfiî'nin *baş ağın satımı* hakkında iki *kavlinin* bulunduğunu aktarmıştır. *Hidâye*'nin en önemli şârihi olan İbnü'l-Hümâm (861/1457), *baş ağın satımı* ifadesini, *buğdayın baş ağında satımı* olarak açmıştır⁴⁷. Şâfiî, "ilim ehlinde kimsenin, liflerindeki buğdaydan ve lifli hububattan öşür aldıklarını görmedim. Aynı şekilde onların, liflerin ve tanelerin değişik değişik olmalarından dolayı, baş ağındaki buğdayı buğdayla gerek ölçek olarak gerekse tartı olarak karşılıklı satmalarına cevaz verdiklerini görmedim⁴⁸" ve "bazı insanlar, buğdayın ve o anlamda olanın baş ağında satımında, bize muhalefet etmişler ve onun cevazında birleşmişlerdir⁴⁹" diyerek buğday vb. ürünlerin baş ağında satılmasının câiz olmadığını belirtmiştir. Şâfiî, *kavl-i cedid* dönemi eseri olan *el-Üm*'de câiz olmadığını söylediğine göre, *el-kadîm*'de câiz olduğu görüşüne sahip olduğu anlaşılmaktadır⁵⁰. *Bazı insanlar* ifadesinden de muhtemelen Hanefî ve Mâlikî âlimlerini kastetmiştir⁵¹.

Mergînânî, Şâfiî'nin bunların satımının câiz olmamasını 'akit konusunun, alıcının hiçbir menfaatin olmadığı bir şeyle örtülü olma'ya bağladığını, bunu da 'içinde altın ve gümüş parçacıklarının bulunduğu toprağın kendi cinsiyle satımına' benzettiğini nakletmiştir. İmam Şâfiî ise; henüz toprakta bitmemiş olma, olmayan bir şeyin satımı, olup olamayacağının ya da ne kadar ve nasıl olacağının bilinmemesi, bilinmeyen bir

45 İmam Şâfiî ayrıca diğer mezhep imamlarının görüşlerine de yer vermiştir: "Benim dışındakiler şöyle demişlerdir: Bunlar arasında baş ağında kuruyan her şeyin satımı câizdir. İbn Sirin'den, onun câiz gördüğü rivayet edilmiştir. Bu konuda İbn Sirin'den, ondan daha önce olan kimselerden benzerinin aktarılmadığı bir rivayet bulunmaktadır. Eğer sabit olursa ona uyarız. Fakat onun sabit olduğunu bilmiyoruz. Allah a'lem. Kıyasta da câiz değildir ve sadece tümünün iptal edilmesi söz konusudur. Allah a'lem" (Şâfiî, *el-Üm*, IV, 105. Ayrıca bkz. Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 201).

46 Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 198.

47 İbnü'l-Hümâm, Kemâluddin Muhammed b. Abdülvahid es-Sivâsî, *Fethu'l-kadir* (*Şerhu'l-İnâye li'l-Bâberti, Hâsiyetu Sa'di Efendi, Tekmilu Netâicu'l-efkâr li-Kadıze*), I-X, Dâru'l-fikr, Beyrut 1434/2012, VI, 293.

48 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 104; Müzenî, *a.g.e.*, 118.

49 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 106.

50 Mehâmili, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Muhammed ed-Dabî, *el-Lubâb fi'l-fikhiş-Şâfiî* (thk. Ahmed Ferid el-Müzidi), Dâru'l-kutubî'l-ilmîyye, Beyrut 1425/2004, 80; Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 198; Şirâzi, *el-Mühezzeb*, II, 28-29; Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 373.

51 Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 198.

şeyin satımı, hastalıktan emin olamama⁵², sahibi olunmayanın satımı⁵³ vb. nedenlere bağlayarak illetlendirmiştir⁵⁴. 'Alıcının hiçbir faydasının olmadığı bir şeyle örtülü olma' ifadesi Mâverdî'de yer almaktadır:

Delilimiz, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in aldatmanın olduğu satışı nehyetmesidir. Alıcının menfaatinin olmadığı bir kabukla örtülü olan bir şeyin satımında aldatma bulunmaktadır⁵⁵.

Mergînânî'nin, Şâfiî'ye nisbet ettiği 'içinde altın ve gümüş parçacıklarının bulunduğu toprağın kendi cinsiyle satımına benzer' ifadesi, *el-Ümm*'ün farklı nüshalarında 'içinde buğdayın bulunduğu toprağın toprakla satımı' şeklinde yer almaktadır⁵⁶. Müzeni, onun bu ifadesini 'içinde gümüşün bulunduğu toprağın toprakla satımı' şeklinde almış⁵⁷, Mâverdî de gümüş ifadesine *altını* eklemiştir⁵⁸. Mergînânî'nin, Şâfiî'nin 'buğday'ın, Müzeni'nin 'gümüş'ün ve Mâverdî'nin 'altın'ın bulunduğu toprağın toprakla satışı ifadelerini; altın ve gümüş parçacıklarının bulunduğu toprak anlamına gelen⁵⁹ 'turâbu's-sâğ'e' kalıbında ifade ettiği görülmektedir. Dolayısıyla Mergînânî'nin, İmam Şâfiî'nin ve Şâfiî mezhebi âlimlerinin ifadelerini, kendi lafız ve cümleleriyle 'kâle's-Şâfiî' diyerek aktardığı ve bunu mezhep çatısı altında Şâfiî'ye nisbet ettiği anlaşılmaktadır.

1. Şart Muhayyerliği

Hidâye (5. Örnek):

Şart muhayyerliği satıcı ve alıcı için alış-verişte câizdir. Üç gün ve daha azı için muhayyer olma hakları vardır... Ebû Hanîfe'ye göre bundan daha fazlası câiz değildir. Bu, Züfer (r.h.) ve Şâfiî (r.h.)'nin de görüşüdür⁶⁰.

52 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 100, 101, 104.

53 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 101.

54 İmam Şâfiî'nin, baklagillerin olgunlaşmadan satılmalarını câiz görmemesinin illetini, satır aralarından bu şekilde tespit etmeye çalıştık. Ayrıca Şâfiî, bu şekildeki bir alış-veriş geçersiz görenin delilinin ne olduğu şeklinde sorulara; bunun delilinin, üzerinde derisi olduğu halde koyun etini satın alan kişiye cevaz veren hiç kimseyi bilmediğini söyleyerek cevap vermiştir. Görüldüğü gibi Şâfiî, kabuğundaki meyve ve ekinin satılmasının câiz olmasının, üzerinde derisi bulunan kesilmiş hayvan etinin câiz olmamasına kıyas etmiştir. Hatta buğdayın, baklagillerin ve aklarının üzerinde bulunan kabuğun, derinin eti gizlemesinden daha fazla içindeki hububatı gizlediğini vurgulamıştır. İmam Şâfiî, başağdaki tarım ürünlerine zekât (öşür) düştüğüne hükmeden hiçbir ilim ehlini bilmediğini belirterek bir başka delili zikretmiştir. Diğer delilleri de; ilim ehlinin başağında bulunan buğdayın buğdayla satılmasına cevaz verdiklerini görmediğini ve başağında bulunan hububatın, sahipleri arasında taksim edilmelerini menettiklerini söyleyerek aktarmıştır. Sahipleri arasında taksim edilmesinin menedilmesinin, satışının menedilmesine benzediğini (*eşbeh*) söylemiştir (*el-Üm*, IV, 103-104).

55 Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, V, 198-199.

56 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 104; Abdulttalip, *el-Üm* (nâşirin dipnotu), IV, 104.

57 Müzeni, *a.g.e.*, 118.

58 Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, V, 197, 198.

59 Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed Bedruddin, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (thk. Eymen Salih Şaban), XIII, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1420/2000, VIII, 43.

60 Mergînânî, *a.g.e.*, V, 31-32.

Mergînânî'nin naklettiği gibi İmam Şâfiî, şart muhayyerliğinin üç gün ile sınırlı olduğunu ve üç günden fazlasının câiz olmadığını belirtmiştir⁶¹.

Hidâye (6. Örnek):

Kendisine muhayyerlik şartı koşulan kimsenin, süresi içinde feshetme ve onaylama hakkı vardır. Eğer diğerinin huzurunda olmaksızın onay verirse câiz olur. Eğer feshederse, Ebû Hanîfeye ve Muhammede göre diğeri hazır bulunmadan câiz olmaz. Ebû Yûsuf câiz olur demiştir. Bu, Şâfiî'nin de kavlidir⁶².

Mergînânî, muhayyerlik hakkı bulunan bir kimsenin, akdin diğer tarafı hazır bulunmadan akdi feshetme hakkına sahip olması şeklindeki Şâfiîlerin görüşünü, 'Şâfiî'nin kavli' lafızlarıyla aktarmıştır. Şâfiî fıkıh âlimleri, muhayyerlik süresi içinde taraflardan biri, diğeri bulunmadan akdi feshetme hakkına sahip olduğunu kaydetmişlerdir⁶³. Ancak bu görüşün 'Şâfiî'nin kavli' olduğuna dair bir kayda rastlayamadık. Muhtemelen Mergînânî, mezhebin görüşünün mutlaka mezhep imamının yazılı veya sözlü ifadelerine, ders veya fetva yoluyla aktardıklarına dayanması gerektiğine kâni olduğundan, mezhebin görüşünü Şâfiî'ye nisbetle 'Şâfiî'nin kavli' olarak ifade etmeyi tercih etmiştir.

Hidâye (7. Örnek):

Muhayyerlik hakkı olan kişi vefat edince, muhayyerliği bozulur ve mirasçılarına intikal etmez. Şâfiî (r.h.): Ona varis olunur. Çünkü bu, alış-verişte gerekli, sabit olan bir haktır, bunda ayıp ve belirleme muhayyerliği gibi miras geçerli olur⁶⁴.

İmam Şâfiî, ayrılmadan önce taraflardan birinin ölmesi durumunda, mirasçılarının kendisinin yerine geçeceğini, muhayyerlik hakkı bulunan kişi için var olan hakların mirasçılara için de geçerli olacağını kaydetmiştir⁶⁵. Mergînânî, muhayyerlik kısımlarında herhangi bir ayırıma girmeksizin mutlak muhayyerlikten bahsetmiştir. Şâfiî'nin 'ayrılmadan önce taraflardan biri ölürse' ifadesinden, meclis muhayyerliğinden bahsettiği anlaşılmaktadır.

İmam Şâfiî, *kitâbu'l-mükâteb'in beyu'l-mükâtebi ve şîrâuh* alt başlığı altında mükâteb kölenin alış-verişi konusunu işlerken, mukâteb köle câiz olan bir şeyi şart muhayyerliği olmadan satar ya da alır ve alış-verişin yapıldığı yerden ayrılmadan vefat ederse, alış-veriş akdinin bağlayıcı olduğunu (*vacip*) kaydetmiştir⁶⁶. 'Alış-veriş bağlayıcı olur' ifadesinin zâhirinden, muhayyerliğin ölümle sona ereceği, efendisinin kendisine mirasçı olamayacağı anlamı çıkmaktadır⁶⁷.

61 Şâfiî, Muhammed b. İdris, *Kitâbu İhtilâfi'l-İrakiyyeyn* (el-Üm VIII, 217-390 arası, thk. Rifat Fevzi Abdulluttalib), Dâru'l-vefâ, Mansûra 1422/2001, VIII, 226-228; Müzenî, a.g.e., 111; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, V, 65-69.

62 Mergînânî, a.g.e., V, 40.

63 Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, V, 70; Cüveynî, a.g.e., V, 57; Şîrâzi, *el-Mühezzeb*, II, 8; İmrânî, a.g.e., V, 30.

64 Mergînânî, a.g.e., V, 41.

65 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 11.

66 Şâfiî, *el-Üm*, IX, 404.

67 Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, V, 58.

Mâverdî, İmam Şâfiî'nin yukarıda verdiğimiz *kitâbu'l-büyû*' ve *kitâbu'l-mükâteb*'deki ifadelerinin farklılığından, mezhebin ilk dönem âlimlerinin şu üç sonuca ulaştığını kaydetmiştir:

1. Ebû İshâk el-Mervezî (340/951)'nin görüşü: Konu, iki ayrı yerdeki iki *kavle* göredir:

a. Ölüm, hem hürün hem de mükâtebin alış-verişteki meclis muhayyerliğini bitirir. Muhayyerlik ne hürün mirasçılarına ne de mükâtebin efendisine intikal eder. Çünkü muhayyerlik bedenî ayrılıkla bitince, bedeni ve ruhu birbirinden ayıran ölümle öncelikli olarak bitmesi gerekir.

b. Muhayyerlik hakkı ölümle sona ermez, hürün mirasçılarına mükâtebinse efendisine intikal eder. Bu, iki *kavlden* en sahih (*asah*) olanıdır. Çünkü meclis muhayyerliği akitle, üç gün muhayyerliği de şart ile oluşmuştur. Üç gün muhayyerliği ölümle bitmeyince ve miras kalınca, meclis muhayyerliğinin de ölümle bitmemesi ve miras kalması gerekir. Ayrıca meclis muhayyerliği ikrahla gerçekleşen ayrılıkla bozulmayınca, ölümle bozulmaması daha evladır. Çünkü ölüme daha çok ikrah bulunmaktadır.

2. Ebû Ali b. Ebî Hureyre (345/956)'nin görüşü: Konu, iki ayrı yerdeki tek *kavle* göre olup, anlattığımız nedenden dolayı muhayyerlik ölümle sona ermez, hürün mirasçılarına ve mükâtebin efendisine intikal eder. *Kitâbu'l-mükâteb*'deki '*alış-veriş bağlayıcı olur*' ifadesiyle, mükâtebin muhayyerlik süresi içinde vefat etmesi durumunda alış-verişin bozulacağını iddia edenlere karşı çıkmayı amaçlamıştır. Çünkü köle olarak vefat etmiştir.

3. Buna göre, iki ayrı yerdeki *nassının* değişik olmasından dolayı cevap da değişikdir. Muhayyerlik hürden mirasçılarına intikal eder, ölümle bitmez. Mükâtebinse efendisine intikal etmez, ölümle biter⁶⁸.

Mâverdî'nin ve kendisinden sonra diğer mezhep âlimlerinin sunmuş olduğu bu üç maddede, mezhebin görüşü açıkça belirtilmemiş olmakla beraber, bütün muhayyerliklerin ve bu kabilden olmak üzere mükâtebin muhayyerliğinin ölümle sona ermeyeceği, mirasçılara ya da efendilerine geçeceği anlaşılmaktadır. Birinci maddede *asah* olan *kavle* göre ve ikinci maddedeki görüşe göre ölümle gerçekleşen muhayyerlik hakkı, mirasçılara intikal eder. Muhayyerliğin ölümle sona ermeyeceği ve mirasçılara intikal edeceği görüşünde olan Şâfiî fakihler; İmam Şâfiî'nin '*alış-veriş bağlayıcı olur*' ifadesini '*alış-veriş geçerli olur*' şeklinde yorumlamanın yanında, kıyas işlemini de etkin bir şekilde devreye sokmuşlardır. Çünkü meclis muhayyerliğinin akdin kendisinden doğduğunu, şart muhayyerliğinin akdin kendisinden değil ayrıca bir şartın ileri sürülmesinden doğduğunu, dolayısıyla meclis muhayyerliğinin şart mu-

68 Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 57-58.

hayyerliğinden daha güçlü olduğunu, şart muhayyerliğinin ölümle sona ermeyeceği ve mirasçılara intikal edeceğine göre⁶⁹, ondan daha güçlü olan meclis muhayyerliğinin evleviyetle ölümle sona ermemesi ve mirasçılara intikal etmesi gerekir⁷⁰.

Konu hakkında iki *kavlin* bulunması, bu *kavillerin ashâb* tarafından üç ayrı *turukla* farklı görüşlere dönüşerek aktarılması, İmam Gazzâlî tarafından hayıfla karşılanmasına neden olmuştur. Gazzâlî, ashâbın iki *kavil* arasındaki farkı tespit etme konusunda gereksiz yere tekellüfe girdiğini, muhayyerliğin mirasçıya ait olduğunu, mükâtebin mirasçısının bulunmadığını, efendisinin gerçekte onun mirasçısı olmadığını, dolayısıyla onun ölümüyle muhayyerliğinin bittiğini, zira mirasın nakledilmesinin mümkün olmadığını söyleyerek çok farklı bir boyuttan konuyu değerlendirmiştir⁷¹. Gazzâlî'nin görüşü, kendisinden sonraki fakihler tarafından dile getirilmediği göz önünde bulundurulduğunda, bu farklı yaklaşımın mezhep içinde bir yankı uyandırmadığı görülmektedir.

İlk ve sonraki dönem mezhep âlimleri konu hakkındaki *turukları* vermekte yetindikleri için, mezhebin görüşünün kapalı kaldığı zannı oluşmuştur⁷². Mezhebin görüşü, mezhebin nihai görüşlerinin şekillendiği ve en muteber eserleri olan *Tuhfetu'l-muhtâc* ve *Nihâyetu'l-muhtâc*'da benzer ifadelerle açıkça dile getirilmiştir. Bunlardan *Nihâyetu'l-muhtâc*'ın konuyla ilgili ibaresini şu şekilde aktarabiliriz:

*Tarafılardan biri ya da her ikisi mecliste vefat ederse, aklını yitirirse ya da bayılırsa, asah olan görüş muhayyerliğin şart muhayyerliğinde olduğu gibi -genel dahi olsa- mirasçılara, -hâkim dahi olsa- veliye, mükâtebin ya da me'zûnun efendisine ve müvekkile intikal etmesidir. Hatta bu, meclis muhayyerliğinde daha evladır, çünkü akitle sabit olmuştur*⁷³.

Mükâtebin meclis muhayyerliği esnasında vefat etmesi durumunda, muhayyerliğinin intikal edip etmeyeceği konusundaki farklı görüşlerin bulunmasından olacak ki,

69 *Hiyârûs-selâste*ki (*şart muhayyerliği*) muhayyerlik hakkının ölümle bozulmayacağı konusunda, Şâfi mezhebinde herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır (Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, V, 58).

70 İmam Şâfi'nin, alış-veriş dışında da muhayyerliği işlemlerinden ve muhayyerlik hakkına sahip bulunan kişinin o hakkını kullanmadan vefat etmesi durumunda muhayyerlik hakkının mirasçılara geçeceğini beyan etmesinden, onun, mirasçılara intikal edecek muhayyerlik hakkını, muhayyerliğin bütün kısımları için geçerli saydığı anlaşılmaktadır. Şâfi'nin, *ikrâr ve hibe* (*el-ikrâr ve'l-mevâhib*) konusunu işlerken muhayyerlik hakkının mirasçılara geçeceği bir örnek üzerinde durduğunu görmekteyiz. Örneğin bir kişi birine hibede bulunacağını ikrar etse, *vâhib, mevhubün* lehe hibeyi (*mevhûb*) teslim etmediği ve hibe onun mülkiyetine geçmediği sürece, *vâhibin* hibeden vazgeçme muhayyerliği bulunmaktadır der. Şâfi bu örnekte, hibe ikrarında bulunan kişinin hibeyi teslim etmeden vefat etmesi durumunda, muhayyerlik hakkının mirasçılara geçeceğini, mirasçılardan dilerlerse hibeyi teslim edeceklerini, dilerlerse hibeden vazgeçeceklerini belirtir (*el-Üm*, VII, 543). Bundan da Şâfi'nin, muhayyerlik hakkının mirasçılara intikal etmesi durumunu mutlak olarak aldığı, belirli kısımlarına inhisar etmediği, bütün kısımları için geçerli saydığı anlaşılmaktadır.

71 Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 104.

72 Cüveynî, *a.g.e.*, V, 23-24; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, 9-10; Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 104; Beğavî, *a.g.e.*, III, 317; İmrânî, *a.g.e.*, V, 32-33; Râfî, *el-Azîz şerhu'l-Veciz*, IV, 178-179; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibin*, II, 65.

73 Muhammed er-Remlî, *a.g.e.*, IV, 12.

'*asah olan görüş*' ifadesine yer verilmiştir. Bu ifade daha önce Hatîb eş-Şîrbînî (977/1569) ve İbn Hacer el-Heytemî (974/1567) tarafından kullanılmıştır⁷⁴.

Mergînânî, muhayyerliğin ölümle sona ermeyeceği ve mirasçılara intikal edeceği şeklindeki Şâfiî'nin görüşünün dayanağını; "çünkü bu, alış-verişte gerekli, sabit olan bir haktır, bunda ayıp ve belirleme muhayyerliği gibi miras geçerli olur" ifadeleriyle aktarmıştır. Şâfiî'ye nisbet edilen bu gerekçe, onun ifadelerinde geçmemekle beraber, mezhep âlimlerinin eserlerinde benzer şekilde "alış-verişte sabit olan bir seçim olup, buna göre; ayıp muhayyerliği olduğu gibi mirasçının, varisin yerine geçmesi câiz olur" ifadeleriyle yer almıştır⁷⁵.

Hidâye (8. Örnek):

*Kim, istediğini on liraya almak üzere iki elbiseyi satın alsın ve üç günle muhayyer olsa bu câizdir. Üç elbise de aynı şekilde câizdir. Eğer dört elbise olursa alış-veriş fâsittir. Kıyasa göre, alınanın bilinmemesinden dolayı alış-veriş tümünde fâsittir. Bu Züfer (r.h.) ve Şâfiî (r.h.)'nin kavlidir*⁷⁶.

Mergînânî'nin Şâfiî'nin kavli olarak ifade ettiği bu nakil, onun eserlerinde geçmemekle ve herhangi bir eserde ona nisbet edilmemekle beraber, Şâfiî fıkıh âlimleri tarafından, iki veya daha fazla köleden, elbiseden ve benzeri şeylerden birinin, ücretleri eşit olduğu takdirde, malın ve bedelin bilinmemesinden dolayı satımının bâtil olduğu vurgulanmıştır⁷⁷.

2. Görme Muhayyerliği

Hidâye (9. Örnek):

*Her kim görmediği bir şeyi satın alırsa, alış-veriş câizdir. Gördüğünde, kişinin muhayyerlik hakkı vardır. İsterse onu, belirlenen ücretin tümüyle alır, isterse ondan vazgeçer. İmam Şâfiî (r.h.): Akit asla sahih değildir. Çünkü satın alınan belli değildir*⁷⁸.

İmam Şâfiî, *kitâbu'l-büyû*'un başında, gerekli şartları taşıyan alış-veriş akdinin taraflar için bağlayıcı olduğunu, muhayyerlikten, gördüğü bir ayıptan, ileri sürdüğü bir şarttan ya da câiz olduğu takdirde *görme muhayyerliğinden* dolayı kişinin reddetme hakkının olduğunu belirtmiştir. İmam Şâfiî'nin kitaplarının râvisi Rebî' b. Süleyman el-Murâdî, bu ibareye "Şâfiî, görme muhayyerliğinden vazgeçmiş ve '*hiyâru'r-rû'ye câiz değildir*' demiştir" anekdotunu eklemiştir⁷⁹.

74 Şîrbînî, *a.g.e.*, II, 61; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, IV, 375.

75 Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 59; Cüveynî, *a.g.e.*, V, 24; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 9-10.

76 Mergînânî, *a.g.e.*, V, 45.

77 Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 24; Gazzâlî, *el-Vasit*, II, 69; İmrânî, *a.g.e.*, V, 72; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref, *Minhâcu't-tâlibin ve umdetu'l-müftin* (thk. Muhammed Tâhir Şaban), Dâru'l-minhâc, Beyrut 1426/2005, 211; Şîrbînî, *a.g.e.*, II, 22; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, IV, 277-278; Muhammed er-Remli, *a.g.e.*, III, 469.

78 Mergînânî, *a.g.e.*, V, 51.

79 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 6.

İmam Şâfiî, ‘beyu’l-urûd (ticaret malının satımı)’ konusunu işlerken, ancak üç alış-veriş türünün câiz olduğunu söylemiş ve bunlardan birinin ‘gaip mal’ın satımı olduğunu, gördüğü zaman müşterinin onda muhayyer bulunduğunu belirtmiştir. Yukarıdaki paragrafın aktarımından sonra Rebî’ el-Murâdî’nin notunun eklenmesinde olduğu gibi burada da, Şâfiî’nin ibaresinin bitiminde onun en gözde öğrencisi Ebû Yakub el-Büveytî (231/846)’nin;

Şâfiî’nin benimsediği ve kendisiyle amel ettiği alış-veriş türü ikidir: Görünen, hazır olan malın satımı ya da belli bir süreye kadar taahhüt edilmiş malın satımı. Bunların üçüncüsü yoktur.

ifadesi eklenmiştir. Rebî’ el-Murâdî’nin “Şâfiî, görme muhayyerliği olan alış-verişten vazgeçmiştir” bilgi notu burada da aktarılmıştır⁸⁰.

İmam Şâfiî’nin *el-Üm*’de ‘es-sünne fi’l-hiyâr’ ve ‘es-sulh’ konularını işlerken, görme muhayyerliğine yer verdiği örneklere, Rebî’ el-Murâdî aynı şekilde “Şâfiî vazgeçmiş ve ‘hiyâru’r-rü’ye alış-verişi ve kendisi gaip olan bir şeyin satımı câiz değildir’ demiştir” ve “bir şeyin kendisini görme muhayyerliğinden vazgeçmiştir” ifadeleriyle tashihlerini eklemiştir⁸¹.

el-Üm’de İmam Şâfiî’nin *hiyâru’r-rü’yeyi* kabul ettiğini gösteren ibarelerine Büveytî ve Rebî’ el-Murâdî’nin tashihlerinin ilave edildikleri örnekler bulunduğu gibi, onun *hiyâru’r-rü’yeyi* benimseyip de talebelerinin tashihlerinin yer almadığı örnekler de bulunmaktadır⁸².

Müzenî, gerek talebeleri tarafından tashih edilmiş ve gerekse tashih edilmemiş olsun, bütün örnekleri göz önünde bulundurarak şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

el-İmlâda, el-cedîd ve el-kadîm kitaplarında, es-sadak ve es-sulhda, hiyâru’r-rü’yeye cevaz vermiştir. Bütün bunlar o anlamda câiz değildir. Hiyâru’r-rü’yeyi reddetmek, benimsemekten daha evlâdır. Zira onun kavlinin ash ve manası şu şekildedir: Alış-veriş iki türdür, taahhüt edilmiş vasf, bilinen mal, bunun üçüncüsü yoktur. Ayrıca bir kısmı görünmeyen elbisenin satımını, bilinmediği için yok hükmünde saymıştır. Peki, nasıl olur da hiç görünmeyen, elbise midir değil midir bilinmeyen bir şeyin satımına cevaz verir ve hatta ona görme muhayyerliği hakkı tanır!⁸³

Müzenî’nin bu ibaresini izah eden Mâverdî, öncelikle alış-verişin taksimatını yapar ve alış-verişi, bir malın kendisinin (*beyu’r-rakabe*) ve menfaatinin (*beyu menfaa*) satımı olarak ikiye ayırır. Malın zatının satımını da malın satımı (*beyu a’yân*) ve sıfatının satımı (*beyu sıfât*) şeklinde ikiye, malın satımı (*beyu’l-a’yân*)’nı da

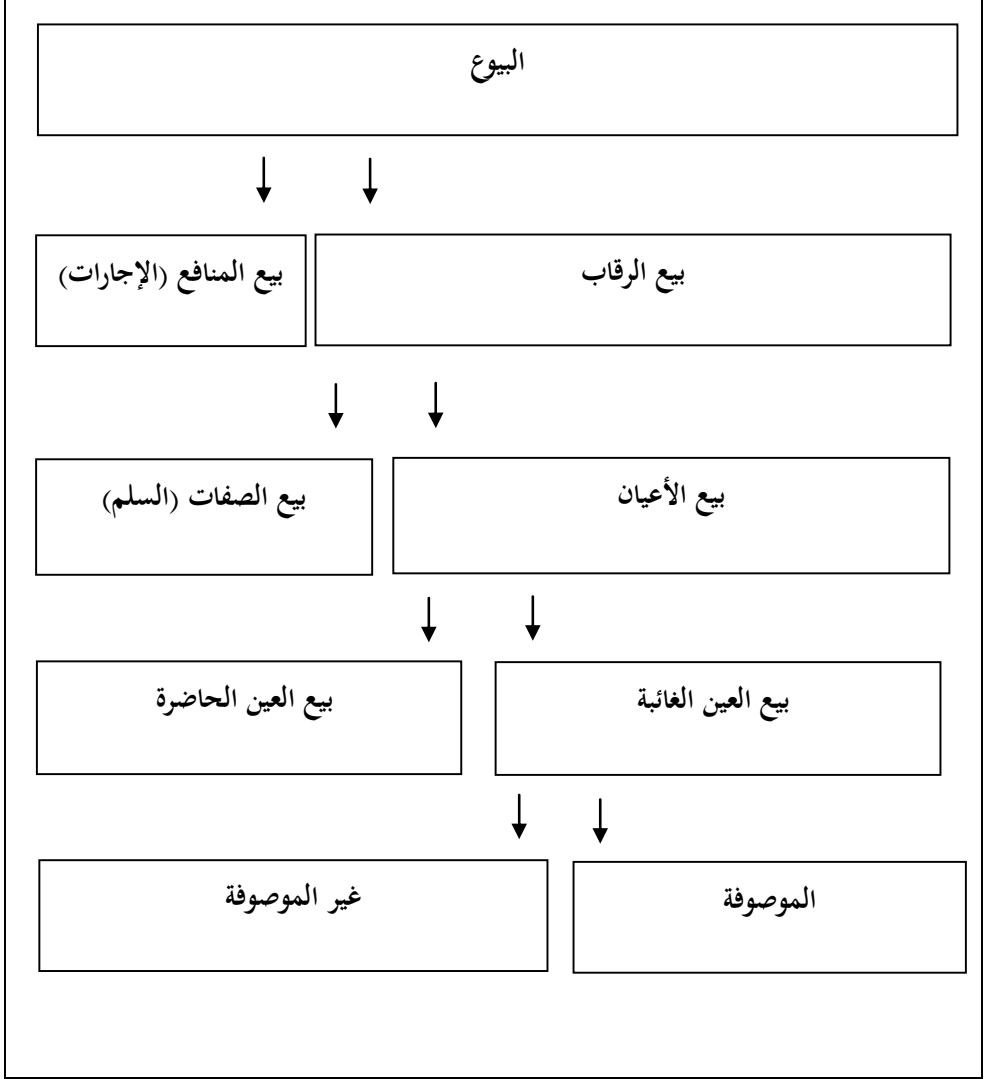
80 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 73.

81 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 153, 467.

82 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 104, 139, 476, V, 223, VI, 195-196.

83 Müzenî, *a.g.e.*, 110.

hazır ve gaip olarak ikiye, gaip bey'i de mevsuf ve gayr-i mevsuf şeklinde iki kısma ayırır⁸⁴.

Tablo 1: Vasıfları Muayyen Hazır Malların Genel Mallar İçindeki Konumu

Mâverdî bu taksimat çerçevesinde; menfaatin satımının (*bey'u'l-menâfi*) icâre, sıfatın satımının (*bey'u's-sifât*) selem akdi olduğunu ve dolayısıyla bu akitlerin câiz olduğunu belirtmiştir. Hazır malın satımının (*bey'u'l-ayni'l-hâzıra*) câiz, nitelikleri

84 Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 14.

belli olmayan gaip malın (*gayri'l-mevsûfa*) satımının bâtil olduğunu, nitelikleri belli gaip malın (*el-mevsûfa*) satımı hakkında iki *kavlin* olduğunu belirtmiştir⁸⁵. Böylece Mâverdî, hakkında İmam Şâfiî'nin iki *kavlinin* bulunmasına bağlı olarak, ilk dönem Şâfiî fakihlerin, satımının cevazında iki görüşe ayrıldıkları konunun çerçevesini çizmiş ve bunun, nitelikleri belli gaip muayyen malın satımı (*bey'u'l-ayni'l-gâibeti'l-mevsûfa*) olduğunu belirtmiştir.

Mâverdî, önce gaip malın satımı hakkında Şâfiî ile diğer mezhep imamları arasındaki görüş ayrılığını ve bunların delillerini serdedi, sonra mevsuf gaip malın satımına geçer. Mâverdî, vasıfları muayyen gaip malın satımı ve dolayısıyla *hiyâru'r-rü'ye* hakkında, birinin câiz diğerinin câiz olmadığı şeklindeki iki *kavli*, bu *kavilleri* benimseyen ashâbın delillerini sunar. Görüşleri ve delilleri yalın olarak zikrettiği için, bunlar arasında hangi tercihte bulunduğu net olarak anlaşılamamaktadır⁸⁶. Benzeri şekilde İmamı'l-Harameyn'in *Nihâyetu'l-matlab*, Ebû İshâk eş-Şîrâzî (476/1083)'nin *el-Mühezzeb* ve Nevevî'nin *Ravdatu't-tâlibin* adlı eserlerinde de bir netliğin olmadığı görülmektedir⁸⁷. Ancak bununla beraber Mâverdî'nin *el-İknâ' fi fikhîş-Şâfiî'de*, Şîrâzî'nin de *et-Tenbih fi fikhîş-Şâfiî'de*, vasıfları muayyen gaip malın satımını sahih görmeyen *kavli* tercih ettikleri açıkça görülmektedir⁸⁸.

Mâverdî, muhtasar fûrû-i fikh eseri *el-İknâ'da* “gaip olan malın *hiyâru'r-rü'ye* ile satımı câiz değildir” şeklinde özlü ifadelerle *hiyâru'r-rü'ye*yenin câiz olmadığını vurgulamıştır⁸⁹. Şîrâzî de, muhtasar eseri *et-Tenbih'de* “müşterinin görmediği malın satımı hakkında iki *kavil* vardır, bunların en sahih olanına göre (*asah*) câiz değildir” ifadeleriyle, vasıfları belli olsun olmasın gaip malın satımının câiz olmadığı şeklindeki görüşünü özetlemiştir⁹⁰. Beyhakî (458/1066), *Ma'rifetu's-sünen ve'l-âsâr* adlı eserinde, *kitâbu'l-büyyû'un* girişinde *hiyâru'r-rü'ye* bâbında, İmam Şâfiî'nin *el-kadîmin kitâbu's-sarf*, *es-sulh* ve diğerlerinde, bu alış-veriş akdini mubah gördüğünü, sonra bundan vazgeçtiğini ve ondaki riskten dolayı câiz değildir dediğini kaydetmiştir⁹¹.

İmam Nevevî *el-Mecmû'da*, ilk dönem Şâfiî fikh âlimleri arasında tartışmalı olan ‘görünmeyen malın satımı’ ve ‘*hiyâru'r-rü'ye*’ konusunu şu şekilde özetlemiştir:

Görünmeyen hazır olan malın satımı hakkında iki meşhur kavil vardır: el-Kadîmde, el-İmlâ ve es-sarf gibi el-cedîd kitaplarında sahihtir demiştir. el-Üm, el-Büveytî, el-cedîdin bütün kitaplarında sahih değildir demiştir. Mâverdî el-Hâvî'de, İmam Şâfiî'nin el-kadîm, el-İmlâ, es-sulh, es-sadâk, es-sarf, el-müzâraa gibi altı eserinde

85 Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 14.

86 Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 14-19.

87 Cüveynî, *a.g.e.*, V, 5-6; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 24-25; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibin*, II, 22-23.

88 Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *el-İknâ' fi'l-fikhîş-Şâfiî* (thk. Hıdır Muhammed Hıdır), Dâru İhsân, Tahrân 1420 (1378), 91; Şîrâzî, *et-Tenbih*, 266-267.

89 Mâverdî, *el-İknâ'*, 91.

90 Şîrâzî, *et-Tenbih*, 266-267.

91 Beyhakî, *Ma'rifetu's-sünen ve'l-âsâr*, VIII, 9.

sahih olduğunu açıkça ifade ettiğini (nas) söylemiştir. er-Risâle, es-siyer, el-icâre, el-gash, el-istibrâ ve mal konusundaki et-tasarraf gibi altı eserde sahih olmadığını belirttiğini aktarmıştır. Ashâb, iki kavilden asah olanı hakkında ihtilafa düşmüştür. Beğavî ve Rûyânî sahih olduğunu söyleyen kavli tashih etmiştir. Çoğu da bâtil olduğunu söyleyen kavli tashih etmiştir. Müzenî, Büveytî ve Rebî' bunlardandır. Mâverdi onlardan bunu aktarmış aynı zamanda tashih etmiş, Şirâzî et-Tenbîh'te, Râfî el-Muharrer'de tashih etmiştir. En sahih olan kavil budur (asah), cumhuru ashâbın fetvası da buna göredir ve onlar bunun dışındaki diğer konuları buna göre detaylandırmışlardır (tefrî'). Bu kavil esas alınır. Çünkü bu, Şâfiî'nin son nassıdır. Bu, kendinden önceki kavillerin hükmünü kaldıran (nâsîh) kavildir⁹².

Özellikle ilk dönem Şâfiî fürû-i fikh literatüründe, görme muhayyerliği hakkında 'eğer câizse'⁹³, 'eğer sahih olursa'⁹⁴, 'eğer cevaz verirse'⁹⁵ vb. ifadeler kullanıldığı, gaip malın satımı üzerine diğer bazı konular *tefrî* edildiği (detaylandırıldığı)⁹⁶ ve 'hiyâr-ru'r-rü'ye' ifadesi sıkça kullanıldığı için, gaip malın satımı ve görme muhayyerliği hakkında mezhepte üzerinde ittifak edilen bir görüşün olmadığı düşüncesi oluşabilir. Şâfiî mezhebinde gaip malın satım akdine bağlı olarak ve de bunun dışındaki diğer akitlerde görme muhayyerliğinin bulunup bulunmadığı hususunun etraflıca tahkik edileceği bir çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Görme muhayyerliğini burada detaylıca ele almak, çalışmamızın mahiyetine uymayacağı ve çerçevesini aşacağı için, sadece böyle bir çalışmanın kaçınılmaz görüldüğüne işaret etmekle yetineceğiz ve mezhebin nihaî görüşünü vererek konuyu bitireceğiz.

Mezhebin ilk dönem eserlerinde gaip malın satımıyla görme muhayyerliği hakkında farklı görüşler bulunmasına ve Nevevî de dahil olmak üzere kendisine kadar olan eserlerde 'hiyâr-ru'r-rü'ye' ifadesi sıklıkla yer almasına rağmen, önce Râfî ve Nevevî sonra da İbn Hacer el-Heytemî ve Muhammed er-Remlî, mevzubahis satım akdiyle muhayyerlik türünün câiz olmadığını hükme bağlamışlardır⁹⁷. İmam Şâfiî'nin gerek *kadîm* ve gerekse *kavl-i cedîd* eserlerin muhtelif yerlerinde, *vasıfları muayyen gaip malın satımı* akdini ve bu kabilden olmak üzere *hiyâr-ru'r-rü'ye*yî benimsediği, sonradan bundan vazgeçtiği ve Merginânî'nin belirttiği gibi *görme muhayyerliğini* sahih kabul etmediği anlaşılmaktadır.

92 Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 350-351.

93 Şâfiî, *el-Ûm*, IV, 6; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, V, 13; Cüveynî, *a.g.e.*, V, 5-6.

94 Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 72, 75; Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 209/*Ravdatu't-tâlibin*, II, 63.

95 Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 173.

96 Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, V, 20-21; Cüveynî, *a.g.e.*, V, 6-10; Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 74-75; Rûyânî, *a.g.e.*, VI, 21-23; İmrânî, *a.g.e.*, V, 76-78.

97 Râfî, Ebû'l-Kâsım Abdulkerim b. Muhammed el-Kazvinî, *el-Muharrer fi fikhil-İmâmîş-Şâfiî* (thk. Muhammed Hasan İsmail), Dâru'l-kutubil-ilmîyye, Beyrut 2005, 137-138; Nevevî, *Minhâcu't-tâlibin*, 212; Şirbinî, *a.g.e.*, II, 25; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, IV, 289-290; Muhammed er-Remlî, *a.g.e.*, III, 478-479.

Merginânî, İmam Şâfiî'nin görme muhayyerliğini sahih kabul etmemesini “çünkü satın alınan belli değildir” şeklinde gerekçelendirdiğini aktarmıştır. İmam Şâfiî'nin görme muhayyerliğini kabul etmediğini gösteren açık bir ifadesi bulunmadığı gibi, bunu kabul etmeme gerekçesine dair de açık bir ifadesi bulunmamaktadır. Ancak bununla beraber, İmam Şâfiî'nin bu muhayyerlik türünü kabul etmediğini söyleyen Şâfiî fıkıh âlimleri, onun gerekçe olarak, alınan malın bilinmemesini (ve dolayısıyla riskin bulunmasını) gösterdiğini belirtmişlerdir⁹⁸.

3. Ayıp Muhayyerliği

Hidâye (10. Örnek):

*Eğer bir kişi, kâfir diye bir köle satın alsa, o da müslüman çıksa onu geri çevirmez, çünkü bu kusurun ortadan kalkmasıdır. Şâfiî'ye göre onu geri çevirir, çünkü kâfir, müslümanın çalıştırılmadığı yerde çalıştırılır. Şartın ortadan kalkması, kusur konumundadır*⁹⁹.

İmam Şâfiî'nin konuyla ilgili herhangi bir ifadesine ulaşamadık ancak Şîrâzî, Beğavî (516/1122) ve İmrânî (558/1163), Merginânî'nin belirttiği gibi, kâfir olması kaydıyla satın alınıp da müslüman çıkan kölenin, onu alan müşterinin onu iade etme hakkının olduğunu kaydetmişlerdir¹⁰⁰. Müzenî'nin, müslümanın kâfirden daha üstün olduğundan hareketle iade etme hakkının olmadığı görüşüne sahip olduğu aktarılmış, fakat servet açısından kâfir kölenin müslüman köleden daha tercihe şayan olduğu, çünkü müslüman kölenin aksine kâfir kölenin hem müslümanlarca hem de kâfirlerce alınıp satılacağı tezi ileri sürülerek kendisine cevap verilmiştir¹⁰¹. Cüveynî de, kâfirlerin bölgesine komşu olsak, kâfirler bizimle çokça iç içe olsa ve kâfir de daha kıymetli olsa, bununla beraber şart ihlal edilse, muhayyerlik sabit olur demiştir. Aksi takdirde şartlı yapılan alımda şartın ihlal edilmesi gibi olmuş olur diyerek, kâfir diye satın alınıp müslüman çıkan kölenin iade edilmesi gerektiğini vurgulamak istemiştir¹⁰². Müzenî'nin görüşü ve Cüveynî'nin muhayyerlik şıkkı mezhepte tercih edilmemiştir. Zira mezkûr fakihler, herhangi bir kayıtla mukayyed hale getirmeksizin ve muhayyerlik ihtimalini ifade etmeksizin kölenin iade edilmesi gerektiğini kaydetmişlerdir¹⁰³. Mamafih mezhebin nihai görüşü de bu yöndedir¹⁰⁴.

98 Müzenî, *a.g.e.*, 110; Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 15-19; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 24-25; Cüveynî, *a.g.e.*, V, 6.

99 Merginânî, *a.g.e.*, V, 67.

100 Şîrâzî, *et-Tenbih*, 276/*el-Mühezzeb*, II, 93-94; Beğavî, *a.g.e.*, III, 447-448; İmrânî, *a.g.e.*, V, 296.

101 Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 93-94; Beğavî, *a.g.e.*, III, 448; İmrânî, *a.g.e.*, V, 296. Takiyuddin es-Sübki (756/1355), Müzenî'nin bu görüşünü kendisinden Ebû't-Tayyib et-Taberî (450/1058)'nin ve başkalarının aktardığını, ashâbdan bazılarının da kendisine uyduğunu ve onun görüşünü tahrir edilmiş *kavil* olarak alıp mezhepten saydıklarını belirtmiştir (Sübki, Takiyuddin Ali b. Abdilkâfi, *el-Mecmû' (Tekmiletu's-Sübki)* (thk. Muhammed Necib el-Muttî), X-XI, Dâru ihyâi't-turâsi'l-arabi, Kahire 1995, XI, 577).

102 Cüveynî, *a.g.e.*, V, 247-248.

103 Şîrâzî, *et-Tenbih*, 276/*el-Mühezzeb*, II, 93-94; Beğavî, *a.g.e.*, III, 447-448; İmrânî, *a.g.e.*, V, 296.

104 Sübki, *a.g.e.*, XI, 577; Şîrbîni, *a.g.e.*, II, 72.

Mergînânî, İmam Şâfiî'nin kölenin iade edilmesinin gerekçesini “çünkü kâfir, müslümanın çalıştırılmadığı yerde çalıştırılır, şartın ortadan kalkması, kusur konumundadır” ifadeleriyle dile getirdiğini aktarmıştır. Konuyu ele alan fakihler, kâfir kölenin hem müslümanlar hem de gayr-i müslimler tarafından alınıp satıldığı için müslüman köleden maddi değer bakımından daha avantajlı olduğunu ve bu avantajın kaybolmasından dolayı, kâfir diye satın alınan müslüman kölenin, onun sahibinin onu iade etme hakkına sahip olduğunu belirtmişlerdir¹⁰⁵. Mergînânî'nin Şâfiî'ye nisbet ettiği “çünkü kâfir, müslümanın çalıştırılmadığı yerde çalıştırılır” ifadesini herhangi bir eserde bulamadık. Muhtemelen Mergînânî bu ifadeyi, mezhebin günümüze ulaşmamış ve elimizde bulunmayan mutemed eserlerinden almıştır. Mergînânî'nin aktardığı “şartın ortadan kalkması, kusur konumundadır” ifadesine de aynı şekilde ulaşamadık. Ancak Cüveynî'nin ‘*şartın ihlali*¹⁰⁶, Beğavî'nin de “rağbetin azlığı, kıymeti düşürür¹⁰⁷” ifadelerine yer verdiklerini, bunların Mergînânî'nin aktardığı ifadelerle yakın olduğunu belirtmek gerekir.

Hidâye (11. Örnek):

Her kim yumurta, karpuz, acur, salatalık ya da ceviz satın alır, onu kırar ve onun bozuk olduğunu görürse; eğer onunla faydalanamıyorsa ödediği ücretin tümüyle satıcıya rüçû eder... eğer bozuk olduğu halde onunla faydalanabiliyorsa iade etmez fakat kusurdan kaynaklanan eksiklik oranında rüçû eder... İmam Şâfiî (r.h.): İade eder, çünkü kırma işlemi satıcının yetkisiyle olmuştur¹⁰⁸.

İmam Şâfiî “her kim Hindistan cevizi, ceviz, badem, fıstık ya da yumurta alır, onu kırar, onun bozuk ya da kusurlu olduğunu görür, bunun üzerine iade etmeyi ve ücreti mukabilinde rüçû etmeyi isterse; bu konuda iki *kavil* bulunmaktadır” diyerek şu açıklamalarda bulunmuştur:

Birinci kavil: Kusurlu, bozuk ve sağlam oluşu bilgisine onu kırmadan ulaşamayacağından dolayı, iade etme ve ücreti mukabilinde rüçû hakkı vardır. Eğer satıştan maksadı içiyse, satıcı alıcıyı yönlendirmiştir.

İkinci kavil: Eğer kırmışsa, satıcı istemediği sürece iade etme hakkı yoktur. Alıcı, sağlam olduğundaki kıymetiyle bozuk olduğundaki kıymeti arasındaki oranda satıcıya rüçû eder¹⁰⁹.

105 Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 94; Beğavî, *a.g.e.*, III, 448; İmrânî, *a.g.e.*, V, 296.

106 Cüveynî, *a.g.e.*, V, 248.

107 Beğavî, *a.g.e.*, III, 448.

108 Mergînânî, *a.g.e.*, V, 73-74.

109 Şâfiî, *el-Ûm*, IV, 140. İmam Şâfiî'nin kendi eseri olan *el-Ûm*'de yer alan “bu konuda iki kavil vardır (*fi hâ kavlan*)” ifadesi dikkat çekicidir. Zira bu vb. terimler, daha sonraki dönemlerde öğrencileri ve ashâb tarafından geliştirilmiştir. Mezhep fakihlerinin kendi imamlarına nisbet ettikleri bu terimlerin, imamın bizzat kendisinin kullandığını görmekteyiz.

Müzenî İmam Şâfiî'den, yenilecek maddesi içinde olan şeylerden satın aldığı herhangi bir şeyi kırdığında ve onun bozuk olduğunu gördüğünde şunu önerdiğini duyduğunu aktarır:

(Üçüncü kavlî:) *Sağlam olduğundaki bozuk haliyle kırılmış olduğundaki bozuk hali arasındaki bir değer oranında iade hakkın vardır*¹¹⁰.

Böylece konu hakkında üç *kavlin* bulunduğu anlaşılmaktadır¹¹¹. Müzenî, ikinci *kavli* tercih etmiş, bunu *el-eşbeh* terimini kullanarak “bu *kavil*, illet açısından asla daha benzerdir (*eşbeh*), çünkü satıcı istemediği sürece, alıcı kesilmiş haldeki elbiseyi iade edemeyeceği gibi kesilmiş haldeki Hindistan cevizini de iade edemez” şeklinde ifade etmiştir¹¹². Müzenî, kesilmiş elbiseyle Hindistan cevizine, kırılmış cevizle bademi kıyas ederek bunların iade edilemeyeceğini anlatmak istemektedir¹¹³. Mâverdî, Müzenî'nin tercihinin “kesilmiş haldeki elbise iade edilmez, çünkü bunun kusuru öğrenme amacı dışında ortaya çıkan bir eksikliktir, ama Hindistan ceviziyle cevizin kesilmesi kusurun öğrenilmesi amacıyla yapılan bir işlemdir” şeklinde cevap vermiştir¹¹⁴. Mâverdî, Hindistan cevizinin cevizle benzediğini, elbiseye benzemediğini, bunların birbirlerinden farklı olduğunu ve yiyeceği içinde olan kabuklu yiyeceklerin elbiseye kıyaslanamayacağını dile getirmek istemektedir. Mâverdî, müşterinin iade hakkının olduğu *kavli* tercih etmiş ve bunu da *asah* lafzıyla ifade etmiştir¹¹⁵.

Şîrâzî, konu hakkındaki *kavilleri* yalın olarak sunmakla yetinmiş, gerek *el-Mühezzeb*'de gerekse *et-Tenbih*'te hangi *kavli* tercih ettiğini belirtmemiştir¹¹⁶. Ancak *el-Mühezzeb*'de, iade edilemeyeceği şeklindeki *kavli* ‘bu Müzenî'nin görüşüdür’ ibaresiyle dile getirmesi, bu *kavlin* yalnız Müzenî tarafından tercih edildiği, diğer *ashâb* tarafından tercih edilmediği ve dolayısıyla mezhebin görüşü olmadığı şeklinde bir kanaate sahip olduğu söylenebilir.

Cüveynî, konu hakkında iki *kavli* vermiş, bu iki *kavil* üzerine detaylandırmada (*tefri*) bulunmuş ve hangi *kavli* tercih ettiğini belirtmemiştir¹¹⁷. Rûyânî, üç *kavlin* olduğunu söylemiş, iade edileceği ve ücretin geri isteneceği şeklindeki *kavlin* *sahih* olduğunu belirterek tercihinin izhar etmiştir¹¹⁸. İmam Gazzâlî dile getirilen *kavilleri* *vecihler* olarak ifade etmiş ve müşterinin tazmin yükümlülüğüyle beraber iade hakkının bulunduğu *vechi* tercih etmiş ve bunu *âdal* (en uygunu) terimiyle belirtmiştir¹¹⁹. Beğavî, satıcının rızası olmaksızın iade edilemeyeceği şeklindeki Müzenî'nin de

110 Müzenî, *a.g.e.*, 122.

111 Rûyânî, *a.g.e.*, VI, 262-267.

112 Müzenî, *a.g.e.*, 122.

113 Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 263.

114 Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 263.

115 Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 263.

116 Şîrâzî, *et-Tenbih*, 276/*el-Mühezzeb*, II, 90.

117 Cüveynî, *a.g.e.*, V, 261-262.

118 Rûyânî, *a.g.e.*, VI, 262-267.

119 Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 119.

tercihi olan *kavlin asah* olduğunu söylemiş ve bunun aynı zamanda Ebû Hanîfe (150/767)'nin görüşü olduğunu belirtmiştir¹²⁰. İmrâni, iki *kavlin* olduğunu söylemiş, kendi tercihini belirtmemiş, '*iade edilmesinin engellenemeyeceği*' şeklindeki *kavlin* Ebû Hâmid el-İsferâyîni (406/1016) tarafından *sahih* kabul edildiğini belirtmiş ve bazı problemleri bu *kavil* üzerine *tefri*' etmiştir. Bu *kavle* binaen, müşterinin tazmin yükümlüğünün olup olmadığı hakkında da iki *kavil* olunca, konu hakkında toplamda üç *kavle* ulaşıldığını belirtmiştir¹²¹.

Görüldüğü gibi kırılınca, kesilince ya da soyulunca kusurlu olduğu ya da bozulduğu anlaşılan yiyecek maddelerinin, bu maddelerin sağlamlığı bilgisine ancak bu şekildeki kırma vb. işlemle ulaşıyorsa ve bunların kabuklarının bir kıymeti varsa, onları satın alan müşterisi tarafından satıcıya iade hakkının olup olmadığı hakkında Şâfiî fakihleri arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu farklı görüşlerle beraber ashâbin çoğunluğunun benimsediği görüşe göre¹²² iade hakkı vardır ve bu aynı zamanda mezhebin mutemed ve nihaî görüşüdür¹²³.

Mergînânî'nin de belirttiği gibi İmam Şâfiî, iade etme hakkının bulunmasının sebebinin "çünkü kırma işlemi satıcının yetkisiyle olmuştur" şeklinde belirtmiştir¹²⁴.

4. Fâsid Alış-Veriş

Hidâye (12. Örnek):

*Fâsid, teslim gerçekleşince mülkiyet ifade eder. Mebî', müşterinin elinde tazmin yükümlülüğüyle kalır. Fâsid alış-verişte mebî'in müşterinin elinde tazminli kalması hususunda, İmam Şâfiî (r.h.)'nin ayrı görüşü (hilâf) bulunmaktadır*¹²⁵.

İmam Şâfiî, bazı meseleleri ele alırken yaptığı tahlillerle, fâsid alış-verişle mülkiyetin satıcıdan çıkmayacağını¹²⁶ ve müşteriye intikal etmeyeceğini¹²⁷ beyan etmiştir.

Müzeni, "eğer bir kişi satmamak üzere veya bedelinde bir kaybın olmaması üzerine bir cariye satın alırsa, alış-veriş fâsid olur, şayet teslim alır ve azat ederse, azat etmesi câiz olmaz" ifadeleriyle konuyu ele almıştır¹²⁸. Mâverdî, Müzeni'nin ibaresini şu şekilde açıklamıştır:

Dediği gibi, ya ücretinin bilinmemesinden ya şartının fâsid oluşundan ya da ücretinin haramlığından dolayı fâsid bir alımla bir şey satın alırsa, onu teslim

120 Beğavî, *a.g.e.*, III, 463.

121 İmrâni, *a.g.e.*, V, 287-288.

122 Râfiî, *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*, IV, 261; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, II, 90-91; Sübkî, *a.g.e.*, XI, 499.

123 Nevevî, *Minhâcu't-tâlibîn*, 222/*Ravdatu't-tâlibîn*, II, 90-91; Şirbinî, *a.g.e.*, II, 79; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, IV, 419-420; Muhammed er-Remlî, *a.g.e.*, IV, 68-69;

124 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 140; İmrâni, *a.g.e.*, V, 287.

125 Mergînânî, *a.g.e.*, V, 90-91.

126 Şâfiî, *el-Üm*, III, 62, 137, IX, 435.

127 Şâfiî, *el-Üm*, IX, 409.

128 Müzeni, *a.g.e.*, 127.

*almayı hak etmiş olmaz. Şayet teslim alırsa, teslimle ona sahip olmaz. Teslimden sonra satım akdiyle, hibeyle ya da azat etmeyle tasarrufta bulunursa, bunlar bâtil ve reddedilmiş olur*¹²⁹.

Mâverdi, *'fâsid alış-verişle, teslimle ve tasarrufla mülkiyetin oluşmayacağı sabit olunca...*' ifadeleriyle mezhepte fâsid alış-verişle mülkiyetin oluşamayacağını hükme bağlamıştır¹³⁰.

İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî, "karşılıklardan birinde yer alan şartın ifsâdıyla alış-veriş fâsid olursa; Ebû Hanîfe'nin aksine, teslim gerek gerçekleşsin gerek gerçekleşmesin, fâsid alış-veriş bize göre mülkiyet ifade etmez" ifadeleriyle¹³¹, İmam Gazzâlî de "fâsid satın alım, mülkiyet ifade etmez" ifadeleriyle¹³² mezhepte fâsid alış-verişin mülkiyet sağlamadığını vurgulamışlardır.

Mergînânî'nin belirttiği gibi İmam Şâfiî, fâsid bir akitle gerçekleşen alış-verişin mülkiyet ifade edeceği görüşüne sahip olan Ebû Hanîfe'ye muhalif görüşe sahip olmuştur.

Hidâye (13. Örnek):

*Ümm-i veledin, müdebberin ve mükâtebin satılması fâsittir. ... Efendisinin ölümünden sonra ehliyetinin bâtil oluşundan dolayı, müdebber hakkında hürriyet sebebi hali hazırda gerçekleşmiştir. ... Müdebberden maksat mutlak müdebberdir, mukayyet değil. Mutlak müdebberde İmam Şâfiî (r.h.)'nin ayrı görüşü vardır*¹³³.

Efendisinin, "ölümünden sonra hürsün", "eğer ölürsem hürsün" vb. şekillerde hürriyetini kendi ölümüne bağladığı köleye *mutlak müdebber*, "bu yolculuğumdan dönersem hürsün", "bu hastalığımдан ölürsem hürsün" şeklinde hürriyetini mutlak ölümüne değil başka bir vasa bağladığı köleye *mukayyed müdebber* denir. *Mukayyed müdebber* köle, icmâen satılabilir¹³⁴.

İmam Şâfiî, Hz. Aişe (r.a.)'nin, kendisine sihir yapan ve bunu itiraf eden müdebber cariyesinin satılmasını emrettiği ve böylece satıldığı rivayetinden hareketle, müdebber kölenin satılabileceğine hükmetmiştir¹³⁵. Ayrıca Şâfiî, borcunun bütün mal varlığını kapsadığı efendinin, köleleri arasında müdebber olmayanın satılmasında olduğu gibi, müdebber kölesini satarak borcunu eda edeceğini belirtmiştir¹³⁶. Görüldüğü gibi Şâfiî, mutlak ya da mukayyed ayırımına gitmeksizin müdebber kölenin satılabil-

129 Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 316.

130 Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebir*, V, 317.

131 Cüveynî, *a.g.e.*, V, 383.

132 Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 323.

133 Mergînânî, *a.g.e.*, V, 92-93.

134 Aynî, *a.g.e.*, VIII, 143.

135 Şâfiî, Muhammed b. İdris, *Kitâbu İhtilâfi Mâlik veş-Şâfiî (el-Üm VIII, 513-778 arası, thk. Rifat Fevzi Abdulmutalib)*, Dâru'l-vefâ, Mansûra 1422/2001, VIII, 680.

136 Şâfiî, *el-Üm*, IX, 313.

leceğine hükmederek Ebû Hanîfe'den farklı bir görüşe sahip olmuştur. Şâfiî fıkhî âlimleri de, müdebber kölenin satılmasının câiz olduğu hususunda mezhep imamlarını takip etmişlerdir¹³⁷.

Hidâye (14. Örnek):

Hurma ağacındaki meyvenin, toplanmış hurma karşılığında aynı ölçüde tahmini olarak satılması demek olan muzâbene bey'i câiz değildir. ... İmam Şâfiî (r.h.): Beş veskten¹³⁸ düşük olanın satılması câizdir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) muzâbene bey'ini yasakladı, arâyâ bey'ine ruhsat tanıdı¹³⁹.

İmam Şâfiî 'bâbu bey'i'l-arâyâ' başlığı altında, bazı hadis-i şeriflere ve âsâra dayanarak *bey'u'l-arâyânın* câiz olduğunu temellendirmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in meyvelerin olgunlaşmadan satılmalarını ve meyvenin (hurmanın) hurma karşılığında satılmalarını yasakladığı rivayetlerini aktardıktan sonra, Zeyd b. Sâbit'ten "Hz. Peygamber (s.a.v.) *arâyâyâ* ruhsat tanıdı" rivayetini aktarmıştır¹⁴⁰. Zeyd b. Sâbit'ten farklı bir senetle "Hz. Peygamber (s.a.v.), *ariyye sahibinin, onu tahmini olarak satmasına ruhsat tanıdı*"ğını rivayet etmiştir¹⁴¹.

İmam Şâfiî, Abdullah b. Ömer'e "sermayemdeki hurmaları yüz vesk olarak, fazla çıkarsa onlara olacağı az çıkarsa onlardan gideceği şartıyla sattım" tarzında sorulan soruya onun; "Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu yasakladı, ancak *arâyâ* alış-verişine ruhsat tanıdı" ifadeleriyle cevap verdiğini kaydetmiştir¹⁴².

Ebû Hüreyre (r.a.)'den aktardığı bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.), beş veskten düşük ya da beş vesk olan *bey'u'l-arâyâyâ* ruhsat tanımıştır. Râvinin beş vesk ya da beş veskten düşük şeklinde tereddüt ettiğini aktarmıştır¹⁴³.

İmam Şâfiî'nin dayandığı bir başka rivayete göre; sahâbîlerden ihtiyaç sahibi bir grup Hz. Peygamber (s.a.v.)'e taze hurmanın geldiğini, insanlarla beraber yiyecekleri taze hurma alacak paralarının olmadığını, kendilerinde gıdalarından arta kalan kuru hurmanın bulunduğunu söyleyerek şikâyette bulunurlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), taze hurma tüketebilmeleri için *arâyâyâ* ellerinde bulunan kuru hurmayla tahmini olarak karşılıklı satmalarına ruhsat tanıdı¹⁴⁴.

137 Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, VI, 105, X, XVIII, 102, 115; Şirâzi, *el-Mühezzeb*, II, 18, 165, 605; Cüveynî, *a.g.e.*, VI, 81, XI, 339; Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 263.

138 1 vesk yaklaşık 175 kg'dır (Ünal, Halit, "Arâyâ", *DİA*, III, 337, TDV Yayınları, İstanbul 1991, 337; Yeniçeri, Celal, "Müzâbene", *DİA*, XXXII, 232-233, TDV Yayınları, İstanbul 2006, 232-233. Detaylı izah için bkz. Kallek, Cengiz, "Vesk", *DİA*, XXXIII, 70, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 70).

139 Merginânî, *a.g.e.*, V, 98-99.

140 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 107-108.

141 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 109.

142 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 108.

143 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 109.

144 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 110, 115.

İmam Şâfiî, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in meyvenin (hurmanın) hurmayla satılmasını yasakladığını, ancak halkın taze hurma tüketmeleri için ariyyeye, hurmanın hurmayla tahminen satılmasına ruhsat tanıdığı bir başka rivayet de nakletmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in meyvenin (hurmanın) hurmayla satılması demek olan *müzâbeneyi* yasakladığı ancak *arâyâya* ruhsat tanıdığı bir rivayet daha aktararak konunun değerlendirilmesine geçmiştir¹⁴⁵.

İmam Şâfiî, rivayet ettiği hadis-i şerifler ve âsâr çerçevesinde, câiz olmayan akitlelerden istisna addedilerek *arâyâ* akdine ruhsat tanındığını şu şekilde temellendirmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sadece beş vesk ya da beş veskten düşük arâyânın satılmasına izin vermesi, tasvir ettiğim gibi, ariyye akdine sadece kendisine helâl olmayan kişiye ruhsat tanıdığına delâlet etmektedir. Eğer arâyâ, diğer alış-veriş türleri gibi olsaydı, beş veskin, beş veskten daha azının ve daha çoğunun aynı olması gerekirdi, fakat o kişiye bu alış-veriş akdinde, yenilmek üzere kendisine ve ailesine rahatlık sağlamak amacıyla ruhsat tanıdı, daha fazlasını yasakladı¹⁴⁶.

Öyle görünüyor ki, yukarıda verdiğimiz hadis-i şeriflerden birinin senedinde yer alan bir râvinin, beş vesk ya da beş veskten az şeklinde tereddütlü ifadeye yer vermesinden dolayı, İmam Şâfiî de câiz olan *arâyânın* beş vesk ya da beş veskten düşük olduğu görüşüne sahip olmuştur.

İmam Şâfiî konuyu işlemeye devam ederken, beş vesk satın alındığı zaman alış-verişi feshetmeyeceğini, beş veskten fazla satın alındığında akdin tümünün feshedileceğini çünkü akdin câiz olan ve olmayan alış-verişte gerçekleştiğini söylemesinden, câiz olan *arâyânın* üst limitinin beş vesk olduğu görüşüne sahip olduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁷.

Müzeni, İmam Şâfiî’nin “ariyyenin beş veskten daha az olması bana daha hoş gelmektedir, beş veski feshetmem ama daha fazlasını feshederim” dediğini naklettikten sonra, beş vesk oranındaki ariyyenin câiz olmadığını ve hocasının görüşüne katılmadığını şu şekilde dile getirmiştir:

Aslında beş veskte akdin feshedilmesi gerekir, çünkü şüphelidir. Dalındaki hurmanın kuru hurma karşılığında satılmasının aslı, yakînen haramdır. Bunda sadece Hz. Peygamber (s.a.v.)’in yakîni olarak ruhsat tanıdığı helâldir. Hadislerin bildirdiğine göre beş veskten düşük olan yakîndir. Beş vesk yakîn değildir. Yakîn, şüpheyle bâtil olmaz¹⁴⁸.

Müzeni’nin bu ifadelerini şerheden Mâverdî, beş veskten fazla ariyyenin câiz olmadığı, beşten düşüğünün câiz olduğu hususunda mezhebin görüşünün değişmediğini,

145 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 110-111.

146 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 112.

147 Şâfiî, *el-Üm*, IV, 112.

148 Müzeni, *a.g.e.*, 120.

beş vesk ariyye hakkındaysa iki *kavlin* bulunduğunu belirtmiştir. Müzenî'nin de tercih ettiği birinci *kavle* göre, Şâfiî'nin *kitâbu's-sarfı*ta beş veskte ariyyenin câiz olmadığını açıkça belirttiğini (*nas*), İkinci *kavle* göreyse *el-Ûm*'de câiz olduğunun ifade edildiğini kaydetmiştir¹⁴⁹. Mâverdî, ikinci *kavli* detaylandırmış (*tefrî*) olmakla beraber tercihini belirtmemiştir.

Ebû İshâk eş-Şirâzî, beş vesk ariyye hakkında iki *kavlin* olduğunu kaydetmekle yetinmiş, tercihini belirtmemiştir¹⁵⁰. İmâmu'l-Harameyn, Müzenî'nin görüşünü *zâhir* ve *mütteceh* (meyledilen) olarak nitelemiş, mezhep imamının *nassinin* *zâhiri* olan beş vesk ariyyenin sahih olduğu görüşünün temellendirilmesinin (*tevcih*) gerçekten zor olduğunu vurgulamıştır¹⁵¹.

Ebû'l-Mehâsin er-Rûyânî, konu hakkında iki *kavlin* olduğunu, beş vesk *arâyânın* câiz olmadığı şeklindeki *kavlin* Müzenî ve Ahmed b. Hanbel'in, câiz olduğu yönündeki *kavlin* de Ebû Hâmid el-İsferâyîni'nin tercihi olduğunu belirtmiştir¹⁵². Rûyânî, Kaffâl es-Sağîr el-Mervezî (417/1026)'nin farklı bir yaklaşımına yer vermiştir. Rûyânî'nin aktardığına göre Kaffâl, buradaki iki *kavlin* anlamı, önce nehiy vârid olup sonra mı *arâyâya* ruhsat tanındı yoksa nehiy ve ruhsat birlikte mi vârid oldu problemine yöneliktir demiştir. Önce nehiy gelip sonra ruhsat olmuşsa ki bu *azhar* ve *asah* olandır, beş vesk câiz olur, çünkü aslolan nehiydir, eğer nehiy ruhsatla birlikte vârid olmuşsa beş vesk câiz olmaz, çünkü bunda aslolan ibâhadır demiştir. Bunun bir öncesinden daha *evlâ* olduğunu söylemiştir¹⁵³. Görüldüğü gibi Kâffâl, câiz olduğu yönündeki *kavlin* *azhar* ve *asah*, câiz olmadığı yönündeki *kavlin*se *evlâ* olduğunu belirterek herhangi bir tercihte bulunmamıştır.

İmam Gazzâlî *el-Vasît*'te beş vesk *arâyâda* iki *kavlin* bulunduğunu, ashâbın bir kısmının bir *kavli*, diğer bir kısmının da diğer *kavli* tercih ettiğine kısaca temas etmekle yetinmiş, kendi tercihini belirtmemiştir¹⁵⁴. *el-Vecîz*'de, *azhara* göre beş veskin câiz olduğunu kaydetmiştir¹⁵⁵. Beğavî, Müzenî'nin tercih ettiği *kavli*, *asahhu'l-kavleyn* ifadeleriyle tercih etmiştir¹⁵⁶. İmrânî, iki *kavli* vermekle yetinmiş herhangi bir tercihte bulunmamıştır¹⁵⁷.

İlk dönem Şâfiî fakihler arasında, beş veskten fazla *arâyânın* câiz olmadığı, beş veskten azınınsa câiz olduğu hususunda herhangi bir görüş ayrılığının bulunmadığını özellikle belirtmek gerekir. Beş vesk *arâyânın* hükmü hakkında, fakihlerin kâhir ek-

149 Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, X, 216-217.

150 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, 59.

151 Cüveynî, *a.g.e.*, V, 168.

152 Rûyânî, *a.g.e.*, VI, 206.

153 Rûyânî, *a.g.e.*, VI, 206-207.

154 Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 143.

155 Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Vecîz fî fîkhi'l-İmâmi-Şâfiî* (thk. Ali Muavvad/Âdil Ahmed Abdulmevcûd), I-II, Dâru'l-erkam, Beyrut 1418/1997, I, 314.

156 Beğavî, *a.g.e.*, III, 401-402.

157 İmrânî, *a.g.e.*, V, 198.

seriyetinin iki *kavlin* bulunduğunu delilleriyle aktardıkları, bunlar arasında herhangi bir tercihte bulunmadıkları ve dolayısıyla mezhep görüşünün hangi yönde olduğunu belirsiz kaldığı görünmektedir. Gerek Cüveynî'nin beş vesk ariyyenin sahih olduğu görüşünün temellendirilmesinin gerçekten zor olduğunu vurgulaması ve gerekse Beğavî'nin, Müzenî'nin tercih ettiği *kavli asahhu'l-kavleyn* ifadeleriyle tercih etmesi, mezhebin görüşünün câiz olmadığı yönünde ağırlık kazandığı söylenebilir. Rûyânî'nin ve başka Şâfiî fakihlerin de beş vesk ariyyenin câiz olmadığı *kavli azhar* gördükleri ve bunun Ahmed b. Hanbelî'nin de görüşü olduğu kaydedilmiştir¹⁵⁸. Nitekim *ashâbu't-tercihten* olan İmam Nevevî'nin de, *Minhâcu't-tâlibîn*'de *arâyâyı* beş veskten az olarak tanımlamasından¹⁵⁹, *Ravdatu't-tâlibîn*'de beş veskten fazla ariyyenin katıyyen, beş veskinse iki *kavilden azhar* olanına göre câiz olmadığını vurgulamasından¹⁶⁰, mezhebin görüşünün beş vesk *arâyânın* câiz olmadığı şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.

Mergînânî'nin, İmam Şâfiî'nin ve dolayısıyla mezhebin, *arâyânın* câiz olduğu oran hakkındaki görüşünü sunarken; mezhep imamının iki *kavlinin* ve fakihlerinin iki *tercihinin* bulunduğu temas etmeksizin, ilk dönem fakihlerin bir kısmının benimsediği ve sonraki dönemlerde mezhebin görüşü olarak yerleşen görüşü, mezhep imamının ve fâkihlerinin görüşüne muvafık olarak sunduğu tespit edilmiştir.

Hidâye'de İmam Şâfiî'nin görüşlerine sıklıkla yer verildiğini belirtmiştik. *Kitâbu'l-büyü*'da da yirmi yedi yerde Şâfiî'nin görüşleri aktarılmıştır. *el-Büyü*'da İmam Mâlik'e bir defa kısaca temas edildiği, Ahmed b. Hanbelî ise eserde hiç değinilmediği göz önünde bulundurulduğunda, Hanefî mezhebinin en muteber kaynaklarından biri olan *Hidâye*'nin İmam Şâfiî'ye ve Şâfiî mezhebine ne denli ehemmiyet atfettiği daha iyi anlaşılacaktır. *el-Büyü*'da geçen yirmi sekiz örnekten ancak yarısı üzerinde durabildik. Örneklerin tümünü incelemek elbette faydadan hali olmayacaktı, ancak bu durumda çalışmamız makale formatını aşan bir boyuta ulaşacaktı. Eserin tümünde yer alan diğer mezhebe ait görüşlerin, o mezheplere aidiyetini inceleyerek bir sonuca ulaşmak, ancak müstakil kitap çalışmalarıyla mümkün olabilecektir. Biz de ele aldığımız ve gerektiğinde tafsilatıyla tahkik ettiğimiz on dört örnekten hareketle, eserin diğer mezheplerin görüşlerine ne derece bir sıhhatle yer verdiğini serdetmeye çalıştık.

Sonuç

el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mubtedi'nin *kitâbu'l-büyü*' örnekliğinde, Hanefî mezhep imamı ve onun öğrencileri dışındaki diğer mezhep imamlarının görüşleri aktarılırken, tafsilata girilmemiş ve bir takım ayrıntılara dikkat çekilmemiştir. Eserin müellifi Burhâneddin el-Mergînânî, bazı meselelerde İmam Şâfiî'nin görüşünü aktarırken, onun *kavlinde* tafsil, takyid, tahsis ya da tavsif bulunduğu halde bunlara değinmemiştir.

158 Râfiî, *el-Aziz şerhu'l-Veciz*, IV, 385.

159 Nevevî, *Minhâcu't-tâlibîn*, 233.

160 Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, II, 132-133.

İmam Mâlik'in de kısaca temas ettiği görüşünde kayıt bulunduğu halde, bu kayda değinmeden onun görüşünü mutlak olarak vermiştir. Şâfiî mezhebi içindeki *kavil*, *vücûh* ve *turuk* ayrımlarına ve mezhep içi görüş farklılıklarına girmemiş, sadece mezhebin *azhar*, *sahih* ve *asah* görüşlerine yer vermiştir.

Mergînânî çoğunlukla '*kâlêş-Şâfiî*', bazen de '*kavluş-Şâfiî*', '*indeş-Şâfiî*', '*fihî hilâfuş-Şâfiî*', '*hilâfen liş-Şâfiî*' ve '*aniş-Şâfiî*' ifadelerini kullanarak İmam Şâfiî'nin görüşlerini aktarmıştır. Bu ifadelerle ekseriyetle bizzat Şâfiî'nin *nassını* nakletmiş, nadiren de mezhep fakihlerinin görüşlerini aktarmıştır. Bu kalıplarla mezhep imamının görüşlerini kastettiği gibi, mezhep âlimlerinin görüşlerini de kastetmiştir. '*Şâfiî'nin kavli*' ifadesi aslında İmam Şâfiî'nin *nassı* için kullanıldığı halde, Mergînânî bunu zaman zaman mezhep fakihlerinin görüşleri için de kullanmıştır. Bu kalıplarla, çoğunlukla Şâfiî'nin lafzına sadık kalarak nakilde bulunmuş, bazen de onun görüşünü mefhumuyla dile getirmiştir. Böylece Mergînânî, İmam Şâfiî'nin ve Şâfiî mezhebi âlimlerinin ifadelerini, bazen kendi lafız ve ifadeleriyle '*kâlêş-Şâfiî*' diyerek aktarmış ve Şâfiî'ye nisbet etmiştir. Görüşler, mezhebe değil mezhep imamına nisbet edilmiştir.

Mergînânî, İmam Şâfiî'nin delil olarak kullandığını belirttiği hadis-i şerifin aynısını kullanmamış, ama konuya uygun delil olarak kullanılacak şekilde onun farklı varyantlarını kullanmış, hadisin delil olma yönüne riayet etmiş ancak varyanta riayet etmemiştir.

Mergînânî'nin, İmam Şâfiî'nin görüşüne delil (*tevcih/ta'lîl*) olarak sunduğunu belirttiği ifadelerde bazen müphemlik oluşmuştur. Onun görüşüne delil olarak aktardığı ifadeler, ya Şâfiî'nin *kavlinin* ve mezhebin görüşünün *tevcih*i değildir ya da mezhepte tercih edilmeyen bir *kavlinin* *tevcih*idir. *Delil*, *tevcih* ve *ta'lîl* olarak kullandığı tespitlerin, bunlardan hangisine ait olduğunda kapalılık oluşmuştur.

Kitâbu'l-büyü'da, İmam Mâlik'in bir görüşü haricinde, İmam Şâfiî'den başka bir mezhep imamının görüşüne yer verilmemiştir. Eserde, Hanefî fakihlerin hata ve sehv olduklarını tespit ettikleri mevzular müstesna, İmam Şâfiî'nin görüşlerinin işlendiği örneklerde, onun görüşlerine büyük oranda sadık kalınmış, İmam Şâfiî ve dolayısıyla Şâfiî mezhebi temsil edilmiş, bazen de Şâfiî'nin görüşlerindeki *tafsil*, *kayıt*, *tahsis*, *tavsif* vb. durumlara riayet edilmeksizin onun görüşü icmâlen, mutlak ve genel olarak verilmiş, bu yönüyle de Şâfiî veya mezhebi temsil edilememiştir.

Kaynakça

- Arabî, Hişam Yesrî, *Coğrafiyyetu'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, Dâru'l-basâir, Kahire 1426/2006.
- Aybakan, Bilal, “Şâfiî Mezhebi”, *DİA*, XXXVIII, 233-247, TDV Yayınları, İstanbul 2010.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed Bedruddin, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (thk. Eymen Salih Şaban), I-XIII, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1420/2000.
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ, *et-Tehzîb fî fikihi'l-Îmâmîş-Şâfiî* (thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd/Alî Muhammed Muavvad), I-VIII, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1418/1997.
- Bağdâdî, el-Kadı Ebû Muhammed Abdulvahhâb b. Ali, *el-İşrâf alâ nüketi mesâilî'l-hilâf* (thk. el-Habîb b. Tâhir), I-II, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1420/1999.
- _____, *el-Meûne alâ mezhebi âlimi'l-Medîne* (thk. Humeys Abdülhak), el-Mektebetu't-ticâriyye, Mekke t.y., 1104.
- _____, *Uyûnu'l-mesâil* (thk. Ali Muhammed İbrahim), Dâru İbn Hazm, Beyrut 1430/2009.
- Bardakoğlu, Ali, “Hanefî Mezhebi”, *DİA*, XVI, 1-21, TDV Yayınları, İstanbul 1997.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn, *Menâkibuş-Şâfiî* (thk. es-Seyyid Ahmed es-Sakr), I-II, Mektebetu dâri't-turâs, Kâhire 1390/1970.
- _____, *Ma'rifetu's-sünen ve'l-âsâr* (thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acî), I-XV, Dâru kuteybe/Dâru'l-va'y/Dâru'l-vefâ, Beyrut/Kahire 1412/1991.
- _____, *es-Sünenü'l-kübrâ* (thk. Muhammed Abdulkadir Atâ), I-X, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1424/2003.
- Buhârî, İmam Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul t.y.
- Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb* (thk. Abdulazîm Mahmûd ed-Dîb), I-XXIII, Dâru'l-minhâc, Beyrut 1428/2007.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zekerîyyâ, *Esnâ'l-metâlib şerhu Ravdi't-tâlib (ve bi-hâmişihî Hâşi-yetuş-şeyh Şihâb Ebî'l-Abbâs Ahmed er-Remlî el-Kebîr)*, I-IV, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, y.y. t.y.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Vecîz fî fikihi'l-Îmâmîş-Şâfiî* (thk. Alî Muavvad/Âdil Ahmed Abdulmevcûd), I-II, Dâru'l-erkam, Beyrut 1418/1997.

_____, *el-Vasît fî'l-mezheb* (thk. Ebû Amr el-Hüseynî b. Ömer b. Abdurrahman), I-IV, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1422/2001.

İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, *Tuhfetu'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc (Havâşîş-Şirvânî ve'l-Abbâdî)*, I-X, Dâru'l-fikr, Beyrut 1427/2006.

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, Müsnedi Ahmed b. Hanbel (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Dâru'l-hadis, Kahire 1416/1995.

İbn Kadî Şühbe, Takiyuddîn Ebû Bekr b. Ahmed el-Esedî ed-Dımaşkî, *Tabakâtu'l-fukahâiş-şâfiyye* (thk. Ali Muhammed Ömer), I-II, Mektebetu's-sekâfeti'd-diniyye, Kâhire t.y.

İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Beyân ve't-tahsîl veş-şerh ve't-tevcîh ve't-ta'lîl li-mesâilî'l-Müstahrece* (thk. Muhammed Hâci vd.), I-XX, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut 1408/1988.

İbnu'l-Berâzeî, Ebû Saîd Halef b. Ebî'l-Kâsım Muhammed el-Ezdî el-Kayravânî, *et-Tehzîb fî ihtisâri'l-Müdevvene* (thk. Muhammed el-Emin), I-IV, Dâru'l-buhûs, Dubâ 1423/2002.

İbnu'l-Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdulvâhid es-Sîvâsî, *Fethu'l-kadîr (Şerhu'l-Înâye li'l-Bâbertî, Hâşiyetu Sa'dî Efendi, Tekmiletu Netâicu'l-efkâr li-Kadızâde)*, I-X, Dâru'l-fikr, Beyrut 1434/2012.

İmrânî, Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr b. Sâlim eş-Şâfiî el-Yemenî, *el-Beyân fî fikhi'l-İmâmîş-Şâfiî* (thk. Abdusselam Muhammed), I-XIII, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1425/2004.

İsnevî, el-İmâm Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdurrahîm b. el-Hasan b. Ali b. Ömer el-Emevî, *Tabakâtuş-Şâfiyye* (thk. Kemâl Yusûf el-Hût), I-II, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1422/2001.

Kallek, Cengiz, “*el-Hidâye*”, *DİA*, XVII, 471-473, TDV Yayınları, İstanbul 1998.

_____, Cengiz, “*Vesk*”, *DİA*, XXXXIII, 70, TDV Yayınları, İstanbul 2013.

Leknevî, Abdulhay, *Şerhu'l-allâme Abdulhay el-Leknevî* (thk. Naîm Eşref Nûr Ahmed), I-VIII, İdâretu'l-Kur'an ve'l-ulûmi'l-İslâmiyye, Karaçi 1418.

Mâverdi, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-İknâ' fî'l-fikhiş-Şâfiî* (thk. Hıdır Muhammed Hıdır), Dâru'İhsân, Tahran 1420 (1378).

_____, *el-Hâvî'l-kebîr* (thk. Ali Muhammed Muavvad/Âdil Ahmed Abdulmevcûd), I-XVIII, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1414/1994.

- Mehâmîlî, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Muhammed ed-Dabî, *el-Lubâb fi'l-fikhiş-Şâfiî* (thk. Ahmed Ferîd el-Müzîdî), Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1425/2004.
- Mergînânî, Burhâneddin Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî Bekr, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mubtedî*, I-VIII, Mektebetu'l-büşrâ, Karaçi 1435/2014.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim bi-şerhi'l-Îmâm Muhyiddin en-Nevevî* (thk. Halîl Me'mûn Şihâ), I-XIX, Dâru'l-marife, Beyrut 1420/1999.
- Müzenî, Ebû İbrahim İsmail b. Yahya, *Muhtasaru kitâbi'l-Ûm*, Dâru'l-marife, Beyrut 1425/2004.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref ed-Dımaşkî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb liş-Şîrâzî* (thk. Muhammed Necîb el-Mutî'î), I-XXIII, Dâru ihyâit-turâsî'l-arabî, Kâhire 1415/1995.
- _____, *Minhâcu't-tâlibîn ve umdetu'l-müftîn* (thk. Muhammed Tâhir Şaban), Dâru'l-minhâc, Beyrut 1426/2005.
- _____, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-luğât* (thk. Alî Muhammed Muavvad/Âdil Ahmed Abdulmevcûd), I-(el-Esmâ)-II(el-Luğât), Dâru'n-nefâis, Beyrut 1426/2005.
- _____, *Ravdatu't-tâlibîn ve umdetu'l-müftîn* (thk. Halîl b. Me'mûn Şihâ), I-IV, Dâru'l-marife, Beyrut 1427/2006.
- Râfiî, Ebû'l-Kâsım Abdulkerîm b. Muhammed el-Kazvînî, *el-Azîz şerhu'l-Vecîz el-marûf biş-Şerhi'l-kebir* (thk. Alî Muhammed Muavvad/Âdil Ahmed Abdulmevcûd), I-XIV, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1417/1997.
- _____, *el-Muharrer fi fikhi'l-Îmâmiş-Şâfiî* (thk. Muhammed Hasan İsmail), Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 2005.
- Râzî (İbn Ebî Hâtim), Ebû Muhammed Abdurrahman, *Âdâbuş-Şâfiî ve menâkibuh* (tkm. Muhammed Zâhid el-Kevserî, thk. Abdulğani Abdulhâlik), Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1424/2003.
- Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî'l-Abbâs Ahmed b. Hamza, *Nihâyetu'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc (Hâşiyetuş-Şebrâmellesî)*, I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut 1430/2009.
- Rûyânî, Ebû'l-Mehâsin Abdulvâhid b. İsmâil, *Bahru'l-mezheb fi fûrû'i mezhebi'l-Îmâmiş-Şâfiî* (thk. Ahmed İzz/Înâye ed-Dımaşkî), I-XIII, Dâru ihyâit-turâsî'l-arabî, Beyrut 1423/2002.
- Sıkkîlî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Yûnus et-Temîmî, *el-Câmi' li-mesâilil-Müdevvene* (thk. komisyon), I-XXIV, Dâru'l-fikr, Beyrut 1434/2013.

Sübki, Takiyuddîn Ali b. Abdilkâfi, *el-Mecmû' (Tekmiletu's-Sübki)* (thk. Muhammed Necîb el-Mutî'i), X-XI, Dâru ihyâi't-turâsi'l-arabî, Kahire 1995.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ûm* (thk. Rifat Fevzî Abdulmuttalib), I-XI, Dâru'l-vefâ, Mansûra 1422/2001.

_____, *Kitâbu İhtilâfi Mâlik veş-Şâfiî (el-Ûm VIII, 513-778 arası, thk. Rifat Fevzî Abdulmuttalib)*, Dâru'l-vefâ, Mansûra 1422/2001.

_____, *Kitâbu İhtilâfi'l-Irakıyyeyn (el-Ûm VIII, 217-390 arası, thk. Rifat Fevzî Abdulmuttalib)*, Dâru'l-vefâ, Mansûra 1422/2001.

_____, *Müsnedu'l-İmâmiş-Şâfiî* (thk. Mâhir Yasin Fahl), I-IV, Şirketu garrâs, Kuveyt 1425/2004.

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhim b. Ali b. Yûsuf el-Fîrûzabâdî, *et-Tenbih fi'l-fikh alâ mezhebi'l-İmâmiş-Şâfiî* (thk. Ali Muhammed Muavvad/Âdil Ahmed Abdulmevcûd), Dâru'l-erkam, Beyrut 1418/1997.

_____, *el-Mühezzeb fi fikhil-İmâmiş-Şâfiî* (thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd/Ali Muhammed Muavvad), I-VI, Dâru'l-marife, Beyrut 1424/2003.

Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti meânî elfâzi'l-Minhâc* (thk. Muhammed Halîl Aytânî), I-IV, Dâru'l-marife, Beyrut 1418/1997.

Ünal, Halit, "Arâyâ", *DİA*, III, 337, TDV Yayınları, İstanbul 1991.

Yeniçeri, Celal, "Müzâbene", *DİA*, XXXII, 232-233, TDV Yayınları, İstanbul 2006.

Zeylâî, Cemaluddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nasbu'r-râye li-ehâdisi'l-Hidâye* (thk. Muhammed Avvâme), I-IV, Müessesetu'r-reyyân/Dâru'l-kible, Beyrut/Cidde 1418/1997.

journal of
ilahiyyat^{ILTED}
researches
ilahiyyat tetkikleri dergisi

ISSN 2458-7508

9 772458 750806